

türkiye defteri

ocak'74

3

iki batı

« gidenler
dönmeyenler »

türk hikâyesinin
yeni dönemi

belizm

aylık edebiyat-siyaset dergisi

Teorisizlik şemayla yetinme halidir. Aldatıcılığı
şemanın da ana hattıyla önemli gerçekleri taşımasıdır.
Şema pratikte insana yardımcı olamaz.
Ancak teori çalışmalarında yararlıdır. Ana gerçekler pratikte
insanı başarıya götürdükleri kadar
yanıltırlar da... Şema ile şemanın izinde teori çalışmaları
—İşe yarar pratikte işe yarar gerçekleri aramak—
arasında ters — yüz farkı vardır.
Teoriden kaçmak, (bir anlamda şemalarla yetinmek) kendi
gerçeklerinden kaçmaktır.
Gerçeklerden kaçmak ise ancak kaytarmakla açıklanır.
Kaytarmak namussuzluk olduğuna göre,
bütün teori kaçakları ister istemez, bilir bilmez
namussuz davranışa karışırlar.
Devrimci teori olmadan devrimci eylem olmaz amma,
devrimci Şema ile pekâlâ devrimci olmayan eylem olur. Bir çok
eylemcileri devrimci olmadıkları halde,
kendilerini devrimci saydıran yanıltı buradadır.
Semalar tecrit edilmiş bilimsel araştırmaların yararlı araçlarıdır.
Gündelik eylemlerin değil...
Şematik kalmak, devrimci olmaktan çıkmaktır. Bundan şüphelenmemek
insanda devrimci sezi bulunmadığını ispatlar.
Şema çıplak fikre; fikir spekülasyonuna, teori aksiyondaki insana
dayanır. İkisindeki sahici gerçek
bu açıdan değerlendirilmelidir. Şema insan unsuruna
dayanmamış olabilir. Teori insansız olamaz. Bu açıdan teoriden kaçmak,
insandan kaçmak anlamına gelir.
En güçlü teorilerin en güçsüz yönleri şematik kalmış yönleridir.
Şemalar, teorilerin derinleşmemiş
bağlantıları için ne kadar faydalıysa, teori olarak alındıkları
zaman da o kadar zararlıdırlar.

Kemalî

türkiye defteri

TÜSTA

Aylık Edebiyat-Siyaset Dergisi *
Sayı: 3/Ocak 1974 * Sahibi ve
Sorumlusu: Naci Çelik * Yayın
Yönetmeni: Taylan Altuğ * Yö-
netim Yeri: Tarlabası Cad. 161
Beyoğlu/İstanbul * Yazışma ve
Havale adresi: Hulki Aktunç P.K
11 Acıbadem/İstanbul * Sayısı
5, Yıllık Abonesi 50, Yabancı ül-
keler için 100 TL. * Basıldığı
yer: Gençlik Basımevi * Son bas-
kı tarihi: 26/12/1973 * Yazarlar-
dan ve okurlardan gelen mek-
tup ve yazılar, 2 liralık pul gön-
derildiği takdirde cevaplanır, ge-
reğinde geri yollanabilir * Genel
Dağıtım: Bilgi D. — İstanbul

BU SAYIDA: Edebiyat... Kapitalizm... Nobelizm... ★ İki Batı/Kemal
Tahir ★ Öğretmenimizin Hikâyesi/Naci Çelik ★ «Gidenler Dönmeyen-
ler»/Hulki Aktunç ★ Türk Hikâyesinin Yeni Dönemi ve Bazı Teorik Me-
seleler/Taylan Altuğ ★ Samim Kocagöz ile Konuşma/Hulki Aktunç ★
Dergilerden... Kitaplardan... Gazetelerden.../Türkiye Defteri.

EDEBİYAT... KAPİTALİZM... NOBELİZM...

Her şeyin «mal» haline geldiği, her şeyin alışverişe, alımsatıma konu olduğu, insanî değerlerin o bilinen piyasa'ların akışı içinde tanınmazlaştığı düzenlerde, edebiyat ürünleri de dolaşım dışı kalamaz kuşkusuz... Ama bütün mesele de bu zorunluluktan doğuyor. Özgün bir sanat eseri, piyasalandığı andan itibaren, başka bir «şey» oluyor, yeni bir nitelik ediyor: Mal'dır artık.

Bununla kalsa iyi... Tersine bir ilişki başlamıştır şimdi; çoğu zaman yaratıcıyı çarkları arasına çeken bu ilişki, kabaca şöyle belirtilebilir: «Sanat yaratımından-piyasa'ya» biçiminde özetlenebilecek doğrultu yerine, «piyasa'dan sanat yaratımına» yönelen etkiler egemen oluyor. Sanatçı ile okur arasına yabancı bir güç (sermayedar, yayımcı) girmiş, normal olarak, yapısı gereği piyasayı kontrolü altına çekmiş, ilk ve son amacı da kâr olduğundan gerek okuru, gerek yazarı kendi yöntemleriyle baskı altına almıştır... Pazarlama yolları, ödüller, «olay»lar, dev satışlar, 10'dan aşağı düşmeyen baskılar vb. Şimdi yaratıcıyı etkileyen çok güçlü bir öge daha çıkmıştır ortaya: Piyasa. Gerçekten ters bir ilişki başlamıştır. Belli sanat eserleri için piyasalar yaratılmamakta, belli sanat eserleri «piyasalar düşünülerek» yaratılmaktadır. Son yıllarda parlak çıkışlarla ün kazanan Türkiyeli yazarlardan çoğunun, daha ikinci üçüncü eserlerinde kendilerini tekrara, «mal üretmeye» başlamalarının nedeni, bunlar olsa gerek. 1960'lardan sonra yayın alanına büyük sermayenin de el atması, hattâ bu yıllarda küçük bütçelerle yayına başlayan bazı kuruluşların kısa sayılabilecek süreler içinde «büyümeleri», Türkiyeli yazar üstünde önemsiz sayılmayacak etkiler yaptı... En azından, bu işin ticarî ölçülere uygun piyasasını yaratarak, yazarlığı «meslek» haline getirerek, ama çeviri kitaplarla piyasayı kaplayıp yerli yazarın fiyatını düşürerek işlevini görmeye koyuldu.

Yazara ün ve para, yayıncıya kâr: Ödüller

Bu arada, edebiyat ödülleri de son hesaplaşmada piyasa çarkının birer dişlisi olarak kullanılmaya mahkûmdu. Bugün Türkiye'de okur kitle-since en ilginç ödül sayılan Sait Faik Hikâye Armağanı, ilk zamanlardaki anma-değerlendirme niteliğinden hızla sıyrılarak bir piyasa göstergesi haline geldi. Öyle ki, daha dün bu ödüle karşı olan, bu konuda demec ve-ren kimi yazarlar, belli itilerin baskısıyla «yarışmaya» girmeye, ödül al-maya, hattâ «ödül töreninde içki için harcanan para bana verilebilirdi» demeye başladılar. Bu işin «sırayla» olduğunu belirtenler, zamanları ge-lince uslu uslu ödülleri alıverdiler. Kendi yazdıklarının kârı peşinde kü-çük birer patron gibi, «yatırımlara» girdiler. Oysa dizginler çoğunun elin-den kaçmıştı artık... Piyasa konuşuyordu. İlkesi, hiç bir şeyi rastlantıya bırakmamak olan piyasa.

Ödüllerin en büyüğü, en siyasal: Nobel

Batılı yayıncının basıp sattıkları konusunda bir tek ölçüsü var: Kaç para getirir?... ve... Kaç para getirdi?

Geçenlerde Frankfurt'ta açılan Uluslararası Kitap Sergisi dolayısıyla la basına yansıyan bir gerçek, bu ölçüyü okur kitlelerine yeniden hatırlat-tı: «Kitaba 5 milyon ödedik, 92.000'i sattı. Böylece tanesi 45 liraya geldi bize. Oysa kitabın satış fiyatı, 12,5 liraydı» der bu anlayış. Ve yazardan beklediği, reklam kampanyalarıyla desteklediği tavır, olağandışı'na, cin-sel'e, skandal'a, ilkel'e, egzotik'e, vahşi'ye, dünyayı unutturacak science-fiction numaralarına yönelmedir. Bu arada, en önemli satış alternatif-lerinden biri olarak armağanları, özellikle Nobel'i kollar. Kendi halkları-na ihanet eden yazarlara ise, ayrı bir ilgi gösterir. Yalnız sosyalist ülke-leri söz konusu ediyoruz sanılmasın; Hindistanlı Rabindranat Tagor, A-natoli Kuznetsov'dan daha az hain değildir. Veya, nobellilerden Kavabata, Soljenitsin'dan daha pirüpak değildir kendi halkı konusunda dünyayı yanıltmada.

Bu karışık (!) mekanizma içinde, ara sıra geleneksel Batı hoşgörü-sünün konuştuğu da olur... Ayrı bir şaşırtmacayla, «gerçekten haketti» denen yazarlar da ödüllendirilebilir, kırk yılda bir.

Nobel ve Türkiye

Kimileri Nobel'i bir kuyruklu yıldız gibi değerlendiriyorlar. Türkiye'nin üstünden geçecek, geçti, bu yıl, hayır gelecek yıl... diye heyecanlanı-yorlar. Bir yazarımız Nobel alacak da, dünya edebiyatımızı tanıyacak! Dünya... daha doğrusu kapitalist dünya.

Sait Faik Hikâye ödülü için yukardaki gibi tavır alanlar, Nobel için de böyle tavır alacaklardır. Bu kişiler, «Patrick White Nobel'i aldı» demek

gerine «Yaşar Kemal Nobel'i alamadı» diye manşet atan gazetede, Türkiye'ye ve dünyaya bakışlarının bir örneğini bulmuş olsalar gerek. Öyle ya, bir yabancı ülkede yayımlanmanın bile büyük başarı sayıldığı ortamda, Yaşar Kemal de dışarda bol bol yayımlandığından, Nobel'i «kaybeder», «alamaz».

Bize kalırsa, Nobel'in Türkiyeli yazara hâlâ verilmemiş olması başarısızdır bir açıdan. Niye «verilince hemen kabul edilecek» bir ödülmuş gibi söz ediliyor Nobel'den? Türkiyeli yazar, bu ödülün kuşku duyma konusunda Sartre, marksist olmadığını açıklayan Sartre kadar da bilinçli değil mi? Türkiyeli yazar, edebiyatta Nobelizmin, dünya politikasında kapitalizmin isterleriyle çalıştırıldığını bilmiyor mu? Türkiyeli yazar, Nobelcilerin Doğu ve Batı halkları üstüne, Sosyalist ülkeler üstüne ölçülerini bilmiyor mu? Türkiyeli yazar, bırakalım Nobel'i, Batı dillerine arada bir çevrilmesinin nedenini bilmiyor mu?...

Bilmeyenler, Nobel ve benzeri ödüller peşinde sürüklenenler, kendi halklarına karşı ilerde bağışlanmayacak bir ihanetin tüm değerleri ticarileştirilmiş edebiyat halkası olmaktan öte bir şey ifade etmeyeceklerdir.

TÜSTAV

Kemal Tahir

İKİ BATI

Bu yazı, 24 Ekim 1970'de Kemal Tahir'in evinde banda alınan konuşmalardan bir parçadır. O gün yazar, «yarımakallı gerçekçiler» üstüne, «Yıldız Alacası» romanı üstüne, «Ümit» filmi üstüne ve «Batılama» üstüne konuşmuştu. Batılama konusundaki bu düşüncelerini Kemal Tahir «Yol Ayrımı» romanında daha da ayrıntılı geliştirmişti.

Elde bulunan yedi günlük bandlardan, Kemal Tahir'in çeşitli konular üstüne düşüncelerini, parça parça yayımlayacağız.

Batının Osmanlıyı batılamaaya zorlayan unsuru teknik ilerilik değil. Hep teknik ilerilik diye gösteriyorlar. 1400'lerde palazlanmaya başlamış ve sonra batıyı ele geçirmiş yeni bir insan türü. Kapitalist insan türü. C zamana kadar batıda emsali bulunmayan bir tür bu. Batı için son derece özel, fakat ondan önce yok bu tip.

Feodaliteye son veren tip. Bu tipin varolması ve tarih yüzüne çıkmasının sebebi, dünyayı sömürmek. En evvel kendi ailesini sömürüyor. Ondan sonra komşusunu. Ondan sonra mahallesini. Sonra şehiri sömürüyor. Ondan sonra memleketini. Daha sonra da dünyayı sömürüyor.

Bu tür yeni bir tür.

Osmanlılara bazı bazı imkânsızlıklar elverdiği zaman bu batıdan gelenler diyorlarki, bu bir toplu alma meselesi değildir. Bir yeni adam da yetiştireceksiniz.

Ki doğrudur. Asıl yapılması gereken odur. Türkiye'de Batılama hareketinin imkânsız oluşu, bugün hâlâ müsbet sonuç vermemesinin sebebi, bizim bünyemizin, bizim toplumumuzdaki temel şartların o insanı yetiştirmemesidir.

Ne demektir batılaşmak? Batı sömürüsünü fırsat bulduğun her yerde hemen uygulamaktır. Eğer buna dönemiyorsanız batılaşmak neyin üzerine binecektir. Onun temeli ne olacaktır?

Gaddarlık edebilmek için batı anlamında sömürüyü mümkün ve faydalı saymak lâzım. İnsanlık için en onurlu durum saymak lâzım. Bunu saymıyorsanız, siz zaferi de kullanamıyorsunuz. Zaferi kullanıp nefes alamazsanız sizi kim kurtaracak.

III. Selim devrinde ne batılaşmak ne de eskiyi istemek kurtarıcı olabiliyordu. Gerici dediklerimizin istekleri batılaşmayı gerektiren unsurları meydana getiriyordu.

Öyle bir yere geliyor ki Osmanlı... Eskiye muhafaza etmek imkânsız. Batıda da bir alternatif, bir kurtuluş yok. Ne de eski Osmanlıyı devam ettirmek, eski müesseseleri ıslahla o günkü dünyanın hakkından gelebilme imkânı var.

Bu imkân Osmanlının eline 1917'de geçebiliyor. 1917'de ikinci bir batı görünüyor. İşte o, ikinci batı; aynen almamak şartıyla 1917 leninizmine, çarlığın başına gelene iyi baksaydık. O zaman biz ayakta olsaydık. Yani 1907'de olsaydı o iş mesela. Biz yedi sene vakit kazansaydık, birinci cihan harbine kadar.

O zaman bazı batılaşmacılar, batının bir batı olmayıp, iki batı olduğunu; ilk tuttukları batının kendilerini kesin ölüme götürmesi karşısında ikinci batıyı denemenin mümkün olup olmadığını düşüneceklerdi normalman.

Aynen almak aynı ölümdür. O da batı ürünüdür. Diğerleri (İslamcılık, turancılık gibi) nasıl ölüme götürdüyse, aynen alınmış sosyalizm de Osmanlı bünyesi için ölümdür. O da bir batı ürünüdür. Aynen alıyorsunuz. Kendinize uyduramıyorsunuz. Kendi derdlerinize çare bulur hale getiremiyorsunuz. Ölümdür o da. Başka türlü parçalanmak.

Fakat ikinci bir batının ortaya çıkmasına kadar Osmanlının bir kurtuluşu yok. Osmanlı açmazdadır. Hem batılaşmacılar açmazda, hem eskiye dönmek isteyenler açmazda. Ancak sosyalizmin yardımıyla açmaza düşmüş Osmanlı toplumu bir yere sığrayabilirdi.

Naci Çelik

ÖĞRETMENİMİZİN HİKÂYESİ

İster Osmanlı Devleti'nin toprakça en genişlediği ve zenginleştiği dönemlerde olsun, ister parçalanış ve yıkılış dönemlerinde olsun eğitim, bu toplumun bütün katlarına kadar ulaşmamıştır. En uzak köylere varıncaya kadar kol atarak, oralardan en kuvvetli insanları toplayan; yaşadıkları hayatın ve dönemin isterlerine göre onlara gereken bilgiyi, kültürü vererek, bu kuvvetleri tekrar memleketin en ıssız köylerine sokan ve insan yavrusuna doğarken ad koyarak yakasına sarılan ve onu ancak bir dua okuyarak mezara gömdükten sonra yakasını bırakan hocayı yetiştiren medreseler (1) onaltıncı yüzyıl sonlarına doğru bozulmaya başlamıştır. Çok az sayıda kişiye yönelmiş ve bir tür imtiyazlı dinsel eğitim görünüşlü olsalar da medreseler, etki alanı geniş hocalar yetiştirmekteydi. İşte onaltıncı yüzyıl sonlarında bozulma olayının nedeni ve dolayısıyla yirminci yüzyılda «Medrese öğretimi, aklı reddediyor, ezberciliği benimsiyor, gözlem ve araştırmaya yanaşmıyordu. Bu yüzden en basit bir tabiat olayını bile cinle periyle açıklamaya çalışıyordu» (2) gibi bir suçlama; medreselerde matematik, kelâm ve felsefe gibi müspet bilimleri bırakarak, bunların yerini bütünüyle matematiğe dayanamayan bilimlerin almasıyla (3) açıklanır. Ve yıllar geçtikçe medrese eğitim düzeninin uygulanamaması, birtakım yolsuzlukların süregelmesi bu kuruluşları yıkıma kadar götürmektedir.

Medreselerin çöküş halinde oluşu, devlet adamlarının eğitime önem vermesiyle birtakım yeni eğitim kuruluşları doğar. Dârülmualimler, Dârülmualimatlar öğretmen yetiştirmeye başlamışlardır. Bu yeni öğretmenler yalnız İstanbul'da ya da merkezlerde görev almakta, köy öğretmenliğinden çoğunluk bucağ bucağ kaçmaktaydılar.

Köyler, yeni eğitimcileri bekleyedursunlar; edebiyatımızda ilk olarak sözler mektebinin çalığısu'su Feride (4) köy öğretmeni olur. Okul sonrası bir gönül kargınlığı, onu, öğretmen olarak Anadolu'nun bir köyüne kadar götürebilecektir. Bursa'ya merkezde resim öğretmenliği niyetiyle gelmiş olması; ancak bunun gerçekleşmemesi üzerine yakın köylerden «Zeyniler Muallimliğine» gidişi, bütünüyle bir yerlere sıkı sıkı bağlanma ihtiyacından doğmaktadır.

1) Tonguç'a Kitap, s. 89 ; 1961

2) Türkiyede Eğitim Sorunu ve Sosyalizm / Yusuf Ziya Bahadrlı; 1968

3) Osmanlı Devletinin İlmiye Teşkilatı / İsmail Hakkı Uzunçarşılı; 1965

4) Çalığısu / Reşat Nuri Güntekin; 1922

Feride'nin ta başından beri izlediğimiz sevecen hali, geldiği bu köyde de işe yarayacak kendini muhtarından, en küçük öğrencisine kadar sevdirecektir. Köy öğretmenliği süresinde Feride'nin şimdilik bir çıkmazı yoktur. Onun halkın kutsal bilip, saydığı «Zeyni Baba» dan şüphesini doldurmak için gerekli sabrı yakarması «gençlik psikolojisi olarak» tersliği değil, yetişmeyi belirtir. Zeyniler öğretmenin ve halkın karşılıklı sevgisi, «züppeleşmiş» bir maarif müdürünün okulu «ahır gibi» diyerek kapamasıyla ürününü veremeden yitecektir.

Araştırmamızda, kitapların yazılış sırasını değil, kitaplarda yaşayan kişilerin yaşama tarihlerini temel aldığımızdan, Feride Anadolu'ya giden ilk öğretmen olur. Gerçekte, kitapların yazılış tarihlerine göre de Reşat Nuri'nin Çalıkuşu'su ilk köy öğretmeni olma özelliğini taşır. Sanırım Çalıkuşu öğretmenliğinin başka bir özelliği de, son kerte gerçekçi olmasıdır. Ülkücülükten uzak nedenle Anadolu'ya gitmesi, sonraları edebiyatımızda arandı da kolayın bulunamayacak bir olaydır.

Bu rastlantılı köy öğretmenliğinin arkasından tek tük dârülmualim çıkışlılar da Anadolu'nun kasabalarında, köylerinde görülürler. Ali Şahin (5) babasının isteğiyle medreseye gitmiş, uzun süren öğrenimden sonra, bitirmesine yakın zihninde korkunç sorular uyanmış; kendindeki din gayretinin, yalnızca dünya mutluluğunun bir başka dünyada devamını sağlamak yüzünden olduğunu anladığından kısa zamanda medreseyi bırakmıştır.

Ancak Şahin efendinin vazgeçemeyeceği şeyler vardı. Bunların başında bilim ve kitap geliyordu. Medrese çıkışı, ayakları onu Dârülmualimin kapısına sürükleyecektir. Öğretmen okulunu bitirmek ona kolay gelecek ve eksiksiz bir öğretmen olarak görevine hazırlanacaktır. Ali Şahin ateşlidir. Oy çekiminde İstanbul çıkması kendisini kızdıracak; «maarif dairelerini» şaşırarak, ille Anadolu diye tutturacaktır. İsteği gecikmeden gerçekleşecek,

Cehlın, gecenin hâdimiyiz, hadım-ı ilmiz;

Fikr ordusu, feyz ordusu, nur ordusuyuz biz (6)
diyerek İzmir'in Sarıova'sına yollanacaktır.

Sarıova, ayağını basar basmaz sokakları süsleyen kırmızı evliya kandilleri ve yeşil sarıklı çocuklarla dolu bir softa yatağı gibidir Şahin efendi için. Der ki «mağrur bir gülümseme ile»:

— «Bizim muharebe meydanı göründü.»

Şahin hoca sözleriyle, öğretmenliği kavga olarak görmektedir. Anadolu'yu isteği de, gerikalı ya da bırakılmış bölge insanlarıyla kavga içindir. Daha başında, dış görünüşüyle Sarıova'nın geriliğini anlayacak; okulsuzluğun «menleketi asırlardır karanlık ve kana boğan yeşil gecenin eseri» olduğunu sezinleyerek kurtuluşu «müspet bilgi» de arayacaktır.

Şahin efendi Emirdede mektebinin başmuallimi olur. İlk günden «din ilimlerini mümkün olduğu kadar sathî ve zararsız bir şekilde» geçeceğini ve «hurâfelerle, israiliyet ile mümkün mertebe mücadele» edeceğini açıklayarak; Sarıova'da yapmak istediği büyük «inkılap» için yardımcı sekiz-on aydın kişiyi bir araya getirmeyi düşünecektir. Bunlarla «karanlık fikirli, karanlık maksatlı hesapsız sahil sürülerini» istediği gibi yönetebilecektir.

İlk aylar umut verici olur Ali Şahin için. Mollahımdan doğan softa alışkanlığı burada işe yaramış, insanlarıyla içli-dışlı oluvermişti. Hoca kısmı da kendi bildiklerini böylesine ustalıklı uygulayan bu molla eskisine ellerinde olmadan bir saygı duyup, aralarında yer vermişlerdi. Şahin efendi yapacağı devrimleri aceleye getirip, yanlış bir yola sokmaktansa; kollanarak ve nabza göre şerbet vererek hareket ediyordu. Bu gizli siyaset kasaba topluluğunun

5) Yeşil Gece / Reşat Nuri Güntekin; 1928

6) Darülmualim Marşı / Tefik Fikret

birbirleri arasındaki ayrılığını saptar. Bir yanda müderris Zühtü efendinin başkanlığında devrimci yeniciler; öbür yanda otuzbir mart yılmılgından dolayı, öyle açıktan açığa karşı gelemeyen, ama karşı tarafı dinsizlikle suçlamaktan kaçınmayan eskiler.

Ali Şahin'e göre iki karşıt grup gibi görünen ileri ve gericiler arasında bir «danışıklı döğüş» vardı. Medresede devrim yapmak (müdrerris Zühtü'nün istediğı), softayı daha güçlendirmek olurdu. Demek softalık işbaşındaydı Sarıova'da.

Bütün bu meseleleri en ince ayrıntısına kadar kavrayabilme yeteneğinde olan, yeni okulun yapımında eski bir medreseyi kurnazlıkla yıktırabilen; zararsız hale getirilmek için müdrerrislik teklifini, evlendirme tuzağını iyilikle savabilen; okuldaki çocukların başından sarıkları yine kurnazlıkla çıkarabilen ve aylarca rengini belli etmeden perde arkasında saklanan Şahin efendi kaçınılmaz gelişmelerin ilk halkasına, bütün sakınmalanna rağmen girecektir.

Okuldan imam olması için alınmak istenen bir çocuğun ailesini «hastadır, ağır çalışmaya dayanamaz» gerekçesiyle kandırır. Bu işi engellemesi softaları, arkasından da halkı kıskırtacaktır.

Şahin efendinin «klâsik memur» dediğı Maarif müdürü de halkın dinsel duygularını kıskırtan ve zedeleyen öğretmen olarak ona çıkışacaktır: «...Biz cahil ahalinin itimat ve muhabbetini kazanalım, resmî mektepleri halka sevdirelim diye ne yapacağımızı bilmeyiz. Siz olmayacak bir münasebetsizlik çıkarıp eserimizi mahvedersiniz.»

Oysa Ali Şahin'in cesareti «gurur ve ihtiras» değil, yazarmna göre, bir düşünceye inanan, onsuz yaşamayacak kadar gerçek bir cesaretti. Bu cesaretle günden güne eksilen öğrenci sayısı, onu umutsuzluğa düşürmemiş, İstanbul sürgünü orospular yoluyla karaçalmalara imkân vermemiş; yine de haksızlığa karşı çarpışmış, Birinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla okul yapısının kapılarını uzun zaman dışarıya kapamış ve yalnız öğrencileriyle uğraşmıştır. Düşman Sarıova kapılarına dayanmaya kadar.

Reşat Nuri'nin Yeşil Gece'si buraya kadar Zola'nın Gerçek'ini hatırlatır. Özellikle öğretmen - din adamı çatışması açısından. Bilindiğı gibi Zola Gerçek'te vatan kurtarma görevini öğretmenlere vermiş, onları altından kalkılması zor yükler altına bırakmıştı. Reşat Nuri'nin Zola'dan ne kadar etkilendiğini kestirmek güç ama ilk Hakikat çevirisini de Reşat Nuri'nin yaptığı unutulmamalı.

Büyük savaşın sonlarında Dârülmüallimattan Aliye (7) Anadolu'ya, köye öğretmen olarak giderektir. Okulu bitireceğı yıl «sinirli ve ateşli» bir genç öğretmenin uyanık -devrim modası deyip gülüp geçenler dışında Aliye'nin yüreğine «yakıcı ve olumlu bir öllkü» olarak yerleşir. O da Şahin efendi gibi maarif koridorlarında ille Anadolu diye bekler (Yorgun ve umutsuz öğretmenlerin taşra görevinden kaçmak için her aşığılamaya katlanışlarını tiksikle seyrederek). Aliye, Feride gibi eğiteceğı çocukları düşünerek, gittiğı yerin çocuklarına «bir ana, bir ışık» olmaya çalışacaktır. Bir büyük kavganın içine düştüğünden habersizdir. Gittiğı kasabada eşraf ailesine konuk olur. Bu aile onu, ölen kızlarının yerine koyar ve sever. Aliye öğretmenliğinin başlangıcında «bazan koşuşan, çok zaman makine gibi sıralara yapışık hasta ve soluk yüzleriyle oturan, İstanbul'un serbest, yaramaz çocuklarının yüzlerine benzemeyen yağlı, küçük, püskülsüz fesleriyle kız çocuklara zorbalık yapan» çocuklarla karşı karşıya gelir. Daha sonra okul içindeki ayrılıkları farkedecektir. Eşraf çocukları, «süslü» büyük memur çocukları öbürlerinden farklıdır. Aliye, eşrafla çatışacaktır da. Gençliğinin

sesizlik tanımayan coşkun yüreği, bir öğrenci kavgasında yoksul çocuk yerine eşraftan Şahin'in oğlunu cezalandırması onu kasabada sivriltecektir. Aliye'nin çıkışı köyün ağası Hacı Şahin'in gönlünü bulandırırken eşraftan evli, bekâr gençlerin de yüreklerini burkuyor, evsane teklifine kadar vardırıyordular işi.

O sırada İzmir işgal olunur. Yunan batıdan ilerliyor, köy ve kasabalarda kanlı izler bırakıyordu. Anadolu'da yapılan hareket Osmanlı aydınının ilgisini uyandırıyor; eğitimciler de olsa fark ettikleri köylünün en son dayanakları olduğunu, ülkeden ne kadar uzak düşüklerini kavrayabiliyorlardı. Bu yurtseverler, bu ülkücüler kanlı savaş yıllarında Anadolu'ya gidiyorlar ve ülkücülük anlayışlarını Ankara hükümeti çevresinde kökleştiriyorlardı.

Ankara hükümeti de çok geciktirmez. Milli Eğitim Bakanlığı'nı kurar (1920). Hükümetin eğitimle ilgili görüşleri kısaca şunlardır: «Çocuklarınıza verilecek eğitimi dini ve milli bir duruma getirmek, çocuklarımızı üretici duruma gelecek, kendilerine güvenen, iş kurabilen kişiler olarak yetiştirmek, okullarımızı ve eğitim kurumlarımızı ilmi ve modern temellere göre yeniden düzenlemek, Milli mizacımıza, tarihi, coğrafi ve sosyal özelliklerimize uygun yeni ve ilmi ders kitapları hazırlamak, Halk dilinden Türkçe kelimeleri toplayarak dilimizin bir sözlüğünü yapmak.»

İlhan Başgöz'le Howard E. Wilson'un hazırladığı Türkiye Cumhuriyeti Eğitim ve Atatürk kitabında yazıldığına göre savaş yıllarında Anadolu köylerinden %98'i okulsuzdur. Yine aynı kitaptan, eğitim bakanının öğretmenlerden aldığı mektuplardan birini, o zamanki köy öğretmeninini somut gerçeğini vereceğinden aynen almak yararlıdır: «10 aydır maaş almıyoruz. Yoksulluğun maddi ve mânevi sıkıntılarına daha fazla dayanamayacağız. Bu yüzden arkadaşlarımız meslektan ayrılıyor. Fakat biz çok sevdiğimiz mesleğimizi bırakmıyoruz, yıllarca didinerek satın aldığımız bakır, kilit, yorgan gibi ev eşyalarını sattık, yoksulluğa dayandık. Fakat gene de biriken borçlarımızı ödeyemediğimiz için, kimsenin yanında hayşiyetimiz kalmadı. Diğer memurlar maaşlarını ayın 22'sinde alabiliyorlar Bizim aç bırakılmamızın sebebi nedir.»

Ülkücülüğünü eylemleştiren Şahin efendiyse ilerleyen Yunan saldırısı dolayısıyla göç eden kasaba halkının arasına karışmıştı Oysa «kendi halinde, sessiz, sedasız bir adam olan» okul arkadaşlarından muallim Kasım çevresine adamı toplayarak «bu saatte bizim için yapılacak tek iş vardır. Silâhi olanımız silâhıyla, olmayanımız sopayla, taşla düşmana» saldırı maktır diye bağırarak ve bir gece Yunan'a yapılan baskında vurulacaktır. Önceleri savaşla birlik okulun kapanmasıyla görevinin de bittiğini sanan Ali Şahin, kasabadaki görevinin gerçekten bitip bitmediği üzerine kuşkuya düşecek; hemen arkasından da başlangıçta verdiği «Ben kendimi Sarıova'ya hasrettim... ya gazi ya şehit» sözünü yerine getirerek gerisin geriye dönecektir.

Yunan'ın yaklaşması kasabada kalan az sayıdaki halkı korkutacak; korkunun getirdiği saldırganlıkla rum mahallelerine saldırtacaktır. Ali Şahin, tam sırasında, sonu kötü bitebilecek ayaklanmaya engel olur. Ertesi gün kasabaya giren Yunan, bu davranıştan ötürü Ali Şahin'i alkışlayarak, kendisine «Yunan devletinin müslümanlar hakkında fena bir niyeti olmadığını» halkı inandırmak ve böylece de «yeni hükümete hürmet, muhabbet ve emniyet uyandırma görevini verir. Görevine camilerde vaz ederek başlar Ali Şahin, Vazlar sırasında «bazan kendi kendisinden o kadar öğreniyordu ki kürsüde birdenbire isyan ve feryat etmek, etrafındaki halkı çıldırtmak, camî kapısı önünde kendini Yunan polislerine kuduz bir köpek gibi tepelettirmek ihtiyaçıyla yanıyordu. Fakat ondan imdat uman, bir teselli bekler gibi etrafına toplanan mazlum, dilsiz halka bakınca sükûnet buluyor, açık kelimelerle söyleye-

mediği şeyleri hal diliyle, ses ve tavırlarındaki nihaysiz şefkatle anlatmaya çalışıyordu.-

İğrenç bir şey yaptığma inanan Ali Şahin yurdu için kımlerinin canlarını verdikleri kendisinin de insanlığını, namusunu verdiğini düşünüyordu. Şahin efendi vaizliğinin yanı sıra kaçamanuş zabıtları Sarıova'dan çıkarıyor, sinsi sinsi propaganda da yapıyordu. Çok geçmeden yakalanır Ali Şahin. Yunanlılar bunca zaman kendilerine hizmet eden bu adamı öldürmeyip Yunanistan'a sürgün ederler.

1922, savaş yıllarında öğretmenin köydeki halini Kâzım Namî Duru şöyle anlatıyor: 8

«Eğitim idarelerinin köye gönderdiği öğretmen bir kere köylüyü kendisinden aşağı görüyor. Köy çocuklarını sevmiyor. Köylünün hoş görmediği bir kıyafetle geziyor. Öğrenciyi öğrettiği bilgilerden de köylü bir fayda görmüyor. Buna karşılık köyün imamı çocuklara «kur'an, imnihal, Muhammediye» okutuyor. Mescitte köylüye beş vakit namazını kaldırıyor. Köylülerin nikâhını kıyıyor, cenazelerini yıkayıp kaldırıyor, hastalarına okumaya gidiyor. Köylünün ahret işlerinden başka dünya işlerini de görüyor. İnanım köylü tarafından verilmiş bir evi, bir tarlası var. Her yıl hasat zamanı köylüler gelirlerine göre imama bir şey ayırıyorlar. Ayrıca, imam eğer kendi tarlasında çalışmıyorsa, imce ile hocanın bahçesini çapalıyor, tarlasını sürüyor ve ekip biçiyorlar... Nikâhlarda doğumlarda imama ücret veriyorlar; Ramazanlarda teravîh parası, bayramlarda fitr ödüyorlar. İmam köylünün kavgasını da çözdüğü için köylüler öğretmeni değil, imamı baş tacı ediyorlar.»

Savaş yıllarındaki bu durum hiç değişmeden günümüze gelir. İmanın köylüye yakınlığı, ilerlilik, gericilik ya da din sömürüsü hazır cevaplılığıyla açıklanamaz, açıklanamamalıdır. İmam, köylülüğün maddî yapısı içinde, üretim sürecine katılma durumundadır bir açıdan.

Aliye'ninse düşmana karşı savaşmasına neden, yurtseverliğinin yanı sıra, kuvayimillîye yüzbaşısı Tosun beye tutkunluğudur. Çıkarlarını düşman işgalinde bulan Hacı Fettah ve öbür eşraf, Tosun beyin birliğini beslemek ve yaşatmak için istediği parayı Aliye aracılığıyla vermemekte direnirler. Eşrafa başkaldırmış Aliye, nedendir bilinmez, eşrafın kandırdığı yoksul halkın sözcüsü olarak Tosun'a bu parayı almaya hakkı olmadığını söyleyecektir. Yine nedendir bilinmez, yurdu düşmandan kurtarması için yaşaması ve yaşaması için paraya, para için de Türk halkının yardımına ihtiyacı olan kuvayimillîye yüzbaşısı Tosun bey, Aliye'nin isteği karşısında «sen yeter ki benimle evlen, istediğin herşeyi yaparım» diyecektir. Nedenini Halide Edip şöyle anlatır: «Tosun Bey, bu hayat yıldırım ile vurulmuş gibiydi. Tosun bey, şimdiye kadar ne yaşamış, ne de bir şey görmüş ve hissetmişti. O, sade bu gözlerin ve bu dudakların ateşi ve hayatıyetiyle yepyeni ve kuvvetli bir hayatla doğmuştu ve bütün gördüm ve yaşadım sandığı şeyler çok defa kanını akıttığı bu eşi görülmemiş memleket harb sahalari, bu kadar evlâdının gölgesi altında öldüğü güzel bayrak, bu ince kızın ve Tosun Beyin korkunç ve yeni heyecanının bir çerçevesi, sadece sahasıydı... O genç kızın her kıvrımında hayretle, kalbinin korkunç çarpıntılarıyla baktığı güzel dudaklarından bir şeyler boşandığını, gözlerinin yaşla dolduğunu görüyordu.» Aliye'yle Tosun tanışıklığı şöyle gelişir: Yüzbaşısı Tosun, Aliye'nin kaldığı evde kahr.—Aile kuvayimillîyecidir.—Eşraftan alınmayan paranın, yoksul halktan alınacağı söylentisi karşısında halk kadınlar yoluyla, Aliye'yi Tosun'un karşısına iter. Halk Aliye'nin Tosun'u kandıracağına, gerekirse Tosun'a kendisini verme uğruna, inanmaktadır. Gerçekte bu hesaplar, istekler boşa çıkacak, Aliye'yle Tosun «yıldırım aşkına» uğrayacaklardır.

Bundan böyle gelişecek entrikaları, Aliye'nin sonunu izleyebilmek için, anlatmakta yarar vardır. Hacı Fettah, Kuvayimilliyeciler gelince çıkarlarının tehlikeye düşeceğini bildiğinden, komutanların küçük Hüseyin de Aliye'yi Tosun'a kaptıracığı korkusundan düşman karargâhına gidip pazarlığa girerler. Hacı Fettah kumandana Tosun'u yakalatmış, eşraftan zengin birkaç kişinin de mallarına konmuş olacaktır. Hüseyin efendiyse kumandanın ağzından öğretmeni hanımın kendisine bırakılmasını sağlayacak sözü alabilmek için çırpınmaktaydı. Yunan komutanı durumdan yararlanarak, kasabaya girmekte gecikmeyecektir. Ancak ne Hacı Fettah'ın, ne de Hüseyin efendinin istekleri yerine gelmeyecektir. Komutan kasabadaki servetin üzerine oturmak ve adı çok sık geçen bayan öğretmeni görmek istemektedir. Aliye'yi elde etmek için başvurduğu çarelerden biri de oturduğu evin sahibi Ömer efendiyi tutuklamaktır. Oysa Aliye küçük, basit bir öğretmendi. «Tarihî ve büyük fedakarlıkları o yapamazdı» Komutanı; ne nişanlısı, ne «babam» dediği Ömer efendinin, ne de memleketin kurtuluşu karşısında sevebilirdi.

Olacaklar Aliye'nin iradesi dışıdır. Tosun bey gizlice kasabaya girmiş, özlediği Aliye'sini görmeye gelmiştir. Göz hapsi altındaki eve girebilen Tosun, tekrar çıkamayacaktır. Tosun'un evden çıkmaması da o günlerde yapılacak taarruzun aksaması demektir. Tek çare, Aliye'nin komutanın evlenme teklifini kabullenerek, gözçülerin evin çevresinden kaldırılmasını sağlamasıdır. Tosun bey kaçır. Aliye de evlenene kadar komutanın kendisine el sürmesine engel olur.

Ordu ve halk her yerde düşmanı bastırır, kovar. Aliye'nin kasabasından da kaçır Yunan. Softalar her düzende olduğu gibi bu kargaşalıkta da güçlülerdir. «Düşman komutanının karargâhında son gece görünen İstanbullu kahpenin, etinden, kemiğinden bir zerre bırakmama» halka ant içerir Hacı Fettah. Yine o halk, «Toprağımız toprağın, eviniz evim, burası için, bu diyarı çocukları için bir ana, bir ışık olacağım ve hiçbir şeyden korkmuyacağım; valahi ve billâhî!» diye yeminli Aliye'yi «Allahüekber» sesleri arasında, «vurun kahpeye» kışkırtmasıyla parçalar.

Kabaca baktırsa Aliye vatan uğruna ölmüş sanılır. Romanda Aliye'nin ülkücülüğü Tosun'u tanıyana kadardır. Halide Edip gerçekte ayakları havada ülkücülüğün sonunu çizer. Roman boyunca Halide Edip, Aliye'nin yanbaşıdır. Hep onu korumak ister. Aliye ne yaparsa Tosun bey için yapar. Dolayısıyla vatan için. Herde bol örneğini göreceğimiz ülkücülüğün ilk kurbanıdır Aliye. Halide Edip'in Aliye'si kurtuluş dönemi romantik-kahramanlık edebiyatının prototipidir.

Yıl 1920. Yine softalar. Şimdi daha örgütlü. Bir ordu kurup, Konya çevresini elde ediyorlar. Amaçları Ankara'ya bile yürümek. Öğretmen Bilâl (9), mülâzım iki arkadaşıyla softaların işgalindeki kasabada, gizliden direniş hareketine girer. Geceleri teker teker öldürürler bu başıbozuk yığınını. Sonraları iki arkadaşını da yitiren Bilâl, tek başına devam eder öldürmeye. Çok geçmeden Ankara hükümeti bastırır isyanı. Öğretmen Bilâl Ankara kuvvetlerini karşılayanlar arasında, gözleri yaşlı, yüreği mutlu alkış tutar.

Arkadaşlarıyla «birlikte bir çok cinayetler» işleme suçundan divan-ı harbe verilen öğretmen Bilâl, karşı çıktığı softalarla aynı odalara tıklır. Mahkemede kendini «Biz... vatanın selâmeti adına mücadeleye karar verdik. Arkadaşım Faruk ve Ahmed'le birlikte canlarımızı tehlikeye koyduk, öne atıldık. Memleketin bu gününde ordumuzu arkadan vurmak isteyenlerin, kaç tanesini yok edersek o ölçüde vazifemizi yapmış olacağımızdan emindik» diye sa-

vunur. Mahkeme «herkesin kendi takdirine göre vatani müdafaaya kalkışması çoğu kere ters neticeler verebilir (...) Biz sizin görüşünüze katılacak olursak, suçunuza ortak oluruz» der ve «bu itibarla kanunun bahsettiği selâhiyete dayanarak» ölüm cezasına çarptırır. Öğretmen Bilâl'in cesedi daha henüz asıldığı yerde rüzgârın esintisiyle sallanırken, Ankara ordusu halka, Bilâl'in notları arasında çıkan bir kurtuluş oyununu seyrettirir.

Edebî türlerin yanı sıra eski bir öğretmenin anıları daha başka görünümündedir. Hali vakti yerinde bir aileden olan S. Edip Balkır (10) Demirelli, Çördük, Uçbeyli, Aralık gibi birbirine yakın köy yerlerinin çocuklarını okutmak için 1921'de gönüllü göreve başlar. Balkır, kasabanın yerlisi olduğundan köylü üzerinde güvenlik duygusu aşılayabileceğini, buna rağmen kendisinin köy ölçüleriyle ters düşebilecek hareketlerden sakınması gerektiğini kavrar. Genç öğretmen köyün eski hocasının yanı sıra, isteyen öğrencilere Elifba kitabı aldırarak, onlara okuma yazma öğretecektir. Ancak klâsik hoca-öğretmen çekişmesi çok geçmeden oluşur. Hoca halkı da kışkırtarak, öğretmeni bir namazda imamlık etmeye zorlar. «Bu, genç öğretmene yönelmiş bir savaşın ilk oyunuydu.» Oysa bu öğretmen çocukluğundan beri din eğitimiyle yetiştirilmişti. İmamlığı kolayca başanır. Eski hoca perde gerisinden türlü yeni oyunlara girişecektir. Birkaç oyuna daha dayanabilen öğretmen sonunda başka köye gidecek; gittiği köyde, Kur'an'dan, tarihten, coğrafyadan bütün bildiklerini, yalnız öğrencilerine değil, köylülerde anlatacaktır. «Yakınlık ve güven öylesine artmıştı ki artık köylü (muallim)lerinin ters, kötü bir şey yapabileceğine kandırılmak için ne kadar zorlansa inanmaz, imdirdilmazdı.» Bir kuvayimillîye çetecisinin köye gelip bu sevilen öğretmenin hatırını sormasıyla başbözuk Yunan taraftarı çeteciler ürkecekler, köylüyü sorguya çekerlerken de köylülerden birinin ölme-i, öğretmenin ordan ayrılmasını gerektirecektir. Balkır'ın savaş sırası köy serüveni buraya kadar.

Balkır'ın anılarının ilginçliği, köylüyle ve hattâ köyün hacısıyla hocasıyla çatışmaması, olabilecek çatışmaya da hiç yanaşmamasıdır. Sonraları görülen köylü-öğretmen çatışmasında Balkır'ın öğretmenliğinin önemi daha da belirecektir.

Yine bu savaş yıllarında Faruk Nafiz Çamlıbel'in marksist (!) bir öğretmeniyle karşılaşırız. (11) Nasıl ve hangi birikimle Çamlıbel, Ahmet hocayı yaratmıştır bilinmez. Gerçekte Ahmet hocanın marksistliği son kerte uyumludur. Çok ilerici olabilen gelecekteki köy enstitüsü çıkışlarını söyleyemeyeceği şeyleri ve yapamayacakları eylemi göstermesi bakımından önemlidir.

Köyün delikanlısı Ahmet, savaşta bu cephe benim, bu cephe benim ihtiyat zabıtlığı yapmıştır. Sonra köye askerde okumuşluğundan yararlanarak öğretmen olarak döner. Ahmet'in köye dönüşü okul için değil, nişanlısı içindir. Bir yandan sevdiği kızla evleneceği günü beklerken, bir yandan da köy eşraflıyla çatışmakta, parayı pulu lânetlemektedir.

«Senin olsun bütün mal!
Yediğiniz her lokma bir fakir ahı taşır,
Sizden uzaklaşanlar Allaha yakınlaşır.
Ben mirasçı olamam ceddinin günahına,
Göğsümü siper etmem bir köylünün ahına.
Eşirgesin beni Hak o bağlar, bahçelerden!»

10) Eski Bir Öğretmenin Anıları / Süleyman Edip Balkır; 1968

11) Canavar / Faruk Nafiz Çamlıbel; 1925

O eşraf ki:

«Hayır, yok memleketle onların alâkası,
Hepsi cephe ardında yapar silâh şakası,
Köylünün hakkı geçmiş bütün iliklerine,
Damarlarında zehir dolaşır kan yerine,
Bir kaltağın uğrunda saçarlar da o kanı
Sonra mahrum ederler damlasından vatani.
Milyonla can gitti de Tanrının kullarından
Bir gönüllü çıktı mı eşraf oğullarından?»

Ahmet'e göre hükümet, ağaların, paşaların hükümetidir. Ama «Yarın ufuktan şafak söke-
cektir elbette...»

Kurtuluşa gösterdiği tek çare:

«Yukardan başlayarak değişen şey yarımdır,
Evvelâ köylülerden doğmalıdır inkılâp»dır.

Ahmet'in bu görüşlerindeki uyumluluk serüveniyle sapar, çok değişik görünümler kazanır.
Nişanlısı kaçırlır. Onu kurtarırsa da kaçırnanlar tarafından yine yakalanabilir duruma dü-
şünce öldürür nişanlısını. Katil olmuştur: Ahmet dağa çıkar:

«Dağ başında esmeye»

Halim Akın, (12) Trablus, Balkan ve 1918 yenilgileriyle yetişmiş, Cumhuriyetin ilk
öğretmenlerindendir. Kurtuluşa bu korkunç yenilgilerin «alçaltıcı utançıyla» ulaşmışlardır.
Zafer aydın kısmını deliye döndürmüştür. Kaplarına sığamaz olmuşlardır. Düşmanı tek
başlarına onlar yenmiştir sanki. Öğretmenler kurtuluşun temeliydi kendilerine göre. Bunu
öğretmenler düşünmemiş, kurtarıcılar onlara düşündürmüştü. Kurtarıcılar öğretmenlere
büyük görevler yükleyordu:

«Ordularımızın ihraz ettiği zafer, sizin ve sizin ordularımızın zaferi için yalnız
zemin hazırladı. Hakiki zaferi siz ihraz ve idame edeceksiniz ve behemehal mu-
vaffak olacaksınız. Ben ve sarsılmaz imanla bütün arkadaşlarım, sizi takip ede-
ceğiz ve sizin tesadüf edeceğiniz mevânî kıracağız» (13)

Şahin efendi sürgünden dönene kadar hilâfet, yararı yoktur, zararı vardır diye kaldı-
rılmış; medreseler, tekkeler kapatılmış; Sarıova'daki «Yeşil Gece» yanmamak üzere sön-
müştü. Şahin hocanın beklediği büyük devrim olmuştu. Emirdede okulunda yeni kuşak-
ların dâima iyiye, güzele varmaları için eğitimciliğini sürdürecekti.

Sarıova, Şahin efendiyi hiç de umduğu gibi karşılamaz. Eyüp hoca, o «koca yarasa»
yine sahnededir. Cumhuriyet maarif müdürünün odasına elini kolunu sallaya sallaya girip
çıkılmaktadır. Genç maarif müdürü Şahin efendiyi kovacaktır. «Herhalde şu işgal zamanın-
da sarık sararak Yunan hizmetine giren Şahin hoca olmayacaksınız. Çünkü bu müfsit softa
ne kadar yüzüz ve gâbi olsa Sarıova'ya ayak basmağa cesaret edemez sanırım.»

Şahin hoca kırgın, ama nasılsa umutlu, bir elinde bohçasıyla birkaç kitap, bir elinde
toprak testisi zaferin ve devrimin doğduğu yere doğru yürür.

Yeşil Gece, yine de Cumhuriyet dönemi pembe edebiyatının gerçekçi romanlarından

12) Bozkırdaki Çekirdek / Kemal Tahir; 1967

13) Mustafa Kemal; 1922

biridir. Burjuva ülkücülüğünü bilinçli, bilinçsiz eserlerinde işleyen öbür yazarlardan ba-
yanıyla ayırır Reşat Nuri. Olumlu Ali Şahin'in ne kadar olumsuzluklara, başarısızlıklara
düşüğünü sergileyerek. Gece'nin Sonu diye bir de devamı varmış Yeşil Gece'nin. Yazılmış
mu, bilinmiyor. Son sözünü, kendi doğrusunu belirleyecek sözü nedense—baskılara yenil-
rek—söylememiş romancı.

«Yalnız bir ciheti hep beraber tekrar edelim: Milletleri kurtaranlar yalnız ve ancak
muallimlerdir. Muallimden, mürebbiden mahrum bir millet, henüz millet namını almak
istidadını kasetmemiştir.»

Cumhuriyetle, önce nutuklar, konferanslar ve sohbetler çoğaldı. Giderek bu açış konuş-
malarından, yıldönümü toplantılarından artakalan hikmetler okullarımızın, gazetelerimizin,
resmi işyerlerimizin, vatan kurtaracak özel kuruluşların en göze görünür duvarlarını süsledi.

Sonra inkılaplar çıkageldi çoğala çoğala. Üstümüzü başımızı değiştirdik. Yalnız dışı
değiştirmekle yetinilemezdi. İçimizin, benliğimizin değişmesi şarttı. Avrupalı olmalıydık ka-
faca. Kitaplar değiştirildi. Gerçekte bu değişim uzun zamandır hazırlanıyor bir türlü başa-
rılmıyordu. İnançların değiştirilmesi zordu. Nice Osmanlıyı eskitmişti bu sevda.

Daha sonrası. İnkılaplar olmuş bitmiş. Tarihimizin altın sayfaları yazılmıştı: Oysa de-
ğişen neydi:

«Okullarda sıra yokmuş, ders aracı diye bir şey yokmuş kimin umurunda? Okut-
tuğumuz kitaplardaki değerler, Batıdan basma kalıp alınmış bize uymaz maska-
ralıklarmış kim bakar? Eğitim Bakanlığında hemen hiçbir şey değişmemiş...
Aylıklar gene yetersiz... gene zamanında çıkmıyor. Hava değişimi, yer deyiş-
mi işlerinde, yaşadığımız ülkü çağının yüzünü kızartacak gecikmeler, haksız
arkalamalar sürüyor. Bu konularda yapıp yakılmayı yarataramıyorduk ken-
dimize... «Bunlar işin firesi, geçici pürüzleri» diyorduk. Çünkü umutsuzluğu
güçsüzlük belirtisi sayıyorduk. «Ancak ülkü düşmanları yapıp yakılır» diyor-
duk. Kurtarıcı ile genç Eğitim Bakanları bizdendi ya... Kurtuluş bizdendi ya...
Bazı bazı yukardakiler az önce «ak» dediklerine az sonra «kara» diyorlar, bizi
şaşırtıp biraz bunaltıyorlardı ama, hiç üstünde durmuyorduk. Onlar iyisini bi-
lirler, yandırmazlar. Eğer böyle davranıyorlarsa elbet bunun gerçekten zorunlu,
memlekete yarar büyük nedenleri olmalı.»

Evet, cumhuriyetin ilk öğretmenlerinden Halim Akın, on yıl içersinde çok şaşırır. Şa-
şılmayacak gibi de değildir. Önce kurtarıcılar ikiye ayrılırlar(Terakkiperver Partinin ku-
rulması). Arkasından Seyh Sait ayaklanması, İzmir'de suikast, sonra yine istiklâl mahkê-
meleri, asılanlar. 1930 Serbest Parti ve halkın coşkunuğu.

Türkülerle onuncu yıla gelinir. Bu onuncu yıl ki bir yeni devletin, inkılaplar üstüne
inkılaplar yaratmış bir devletin onuncu yılıdır. Ki bu onuncu yılda, geriye dönülüp şöyle
bir bakılır ve «az zamanda çok büyük işler başardık» denilir.

Halim Akın ve o kuşağın ülkücüleri de arkalarına dönüp bir bakmışlar; teselliyi kimi-
leri içkide pokerde, kimileri «ilkokul son sınıf kızlarının yeni serpiyen» göğüslerinde bul-
muşlardır. Halim Akın şöyle açıklar bu tükenikliği, yorgunluğu: «Ayakları yere basmayan,
gözle görünür ürün vermeyen ülkü yormuştu bizi... Bir bakıma hiçbir şey yapmadan yo-
rulmuştuk. Çabalamadık demiyorum. Olağanüstü büyük işler yapıyoruz sanmıştık: Birde-
herhangi bir aylıkçı gibi, günü gün etmekle uğraştığımızı anladık. Avuntu ile gerçek, me-
ğer şuuraltımızda çoktanberi boşuşuyormuş... Bizi yoran da buymuş...»

Evet, cumhuriyetin ilk öğretmenlerinden Halim Akın, taptaze ideallerinin ilk on yılında birdenbire yorulur. Ürkütücü bir bükünlük, yalnızlık ve çaresizlik bütün benliğini sarar. Ve çok geçmeden de inandığı eski yeni bütün değerler tepetaklak olur.

Tutunduğu değerler elinden çıkınca, Halim Akın kendini kapıp koyverir. Öğrencilere korkuyla söz geçirebilir olur. Böylece öğrenciyle arasındaki bağ, saygı bağı olmaktan ötesine, korku bağına dönüşmüştür. Öğretmenlikten ayrılmayı, hattâ bakkallık yapmayı da düşünür. Halim Akın korkunç bir «debelenme anaforuna» kaptırır kendini. Ta ki yeni bir görevle Kastamonu eğitim kursuna atanana kadar.

Halim Akın'ın bundan sonraki serüveni yeni bir eğitim devresinde ve değişik siyasal şartlarda geçecektir.

Siyasal şartlar, tek parti dönemi karışıklığıdır. Sosyalistlerin hapse tıklılıp, üstlerine bir damla on-onbeş yıl açılmamak üzere kilit takıldığı günlerdir.

Yeni eğitim devresi de, tam sırasındır, vakit geçirmeye hiç gelmez denilip, devrimci öğretmen yetiştirmeye başlayan köy enstitüleri devresidir.

Öğretmenimizin hikâyesi bundan böyle daha gelişir. Dal budak salar. Özellikle enstitü öğretmenleri yazarlığa da başlayınca, öğretmen konulu edebiyat eserleri bir araya getirilemeyecek kadar çoğalır. Hemen hepsi de bazı ayrıntıları dışında aynı doğrultudadırlar.

Bir başka yazıda toparlayabildiğimiz yeni öğretmen hikâyelerini anlatmak görevimizdir.

TÜSTAV

Hulki Aktunç'un Hikâyesi

GİDENLER DÖNMEYENLER

Dönüşü/

Nadire ile Zamir efendinin Almanya'dan aldıkları son mektup, oğullarından değildi.

Bir ayı aşan merak verici, alışılmadık suskunluktan sonra, üzeri daktiloyle yazılmış, bu yüzden daha da kuşkulandıran mavi bir zarf geldi. Merdiven aralığına atıldı. Gelip geçenlerden biri, Nadire ile Zamir efendinin bu lüks görünen zarfla ilintisini düşündü, önemi belli diyip zarfı kapılarının altından içeri itti.

Nadire, kandil helvası yapmak için komşuya gitmişti o gün. Yağla irmiği kavururken sıcaktan içi bunalıyordu. İkide bir «hayır olsun» demeye başlamıştı. Yüksündü demesinler diye belli etmiyordu. Bir kaşık tattı, olduğuna güven getirdi, hakkını alıp çıktı. Yüreği alıp alıp vermiş, haberin geciktiğini de kimselere söyleyememişti.

Yolda Salimlerin Ali'yi gördü... Görmezlikten geldi çocuk, hızla geçti. Bu da sinirlendirdi Nadire'yi. «Evlenseler bunlar çoluk çocuğa karışırlandı şimdiye» dedi kendi kendine.

Uzaktan oda ışığının yandığını seçti. Zamir efendi erkenciydi bu akşam.

Nadire sık sık konukluğa gider olmuştur bir yıldır. Kenan'a kız peylemek derdindeydi. Oğlan aşırıp coşup döndüğünde, onu dindirebilmeliydi. Eski beceriksizliğinden eser bulmamalıydı Kenan... Kızı hazır etmeliydi bu defa. İşi askerlik dönüşüne benzetmemeliydi.

Bu mahallenin şu mahallenin yanını yöresini dolaşiyor, gelinlik kızı olan evleri Zamir efendi sormadan bir bir sayıp döküyordu. Şimdiden birkaç adayı vardı. Hattâ Kenan'a geçenlerde fotoğraf da yollamıştı. Mektup gelmez olunca cevaptan geçti, bir sağlık haberi ummaya başladı. Zamir efendiyle karşılıklı oturup doluya boşa koyuyorlar, kuşkularını şimdilik birbirlerinden gizliyorlardı.

O akşam eve döndüğünde, kocasını ne masa başında apartma mezeyle içerken, ne de sedire yanlanmış gazete okurken buldu. Adam öylece di-nelekalmıştı.

Odanın orta yerinde taş gibi duruyordu. Elinde mavî bir zarf vardı, sanki eline tutuşturulmuştu... Alınmadan önce yürek burkuntuları geçirilmişti.

Zamanı sayar gibi saate dikilmişti bakışları Zamir efendinin. Dudağına ilişmiş sigara, kendi kendine yanmış, boyunca kül olmuştu. Ayak üzeri bayılmıştı adam. Neredeyse can belirtisi göstermiyordu.

Nadire, bir an eline yapışıp kalan zembili ne yapacağını şaşırıldı, sonra bir tabak şangirtisiyle yere atıp Zamir efendiye koştu. Eline sarıldı, «ne var? ne var?» diye bağırdı.

Zamir efendide ses çıt yoktu. Dudakları birbirine yapışmıştı sanki... Yaşadığı en kötü olaylarda bile dayanılası bir alışkinlik peydahlayan, öylesine çatana kadar da boynu eğik görünen Zamir efendi, susmuştu... Sesi kurumuştu.

«Öldük!» dedi.

İki üç saattir bunu söylemek için beklermiş gibi, geniş bir soluk alıp sedire oturdu.

İçerde olağanüstü bir şeyler olduğunu sezen komşular da kapıyı tı-kırdatmaya başladılar. Tek tek odaya doldular.

«... Ben Kenanın arkadaşıyım. Anam babam olun, başımız sağ olsun... Görülmedik kazadır bu... Kasıt yoktur... Peşini didik-ledik... İş bıraktık... Kasıt yoktur. Efendi gençti... Bizden yana, düşmanı yoktu... Ağır parçaları taşıyan küçük döner vinçlerden birinin bir zinciri yerinden kurtulup... Kenan kardeşim tam altındayken bunlar olup... Kıl payıyla yerinde dur-mayaydı başına rastlamazdı... Küçücük bir parçaydı, düştü... yüksekte gelmeyeydi böyle olmazdı, dediler... Ayn otuzunda araba Kapıkule'de olacak. Ben de geleceğim... beyaz araba. Bizim işçi bürosunun Ankaralı doktorunun yazdığı raporun

bir süretini mektuba koyuyorum. Ders oldu da işi yavaşlattık burda, belki o vinçleri de düzeldirler artık... benim anam babam olun, ellerinizden öperim.»

Hamza

... Sol temporo-pariental kısımda çevresi düzensiz hilâl biçiminde kanayan 4 cm. uzunlukta raddi yara... burun delikleri ve sol kulaktan kan geldiği... sol gözde hematom ve sağ arkus kosta'da küçük bir sıyrık yara görüldüğü ve yüz ve boyun, dudakların mor, gözlerin kanlı ve gövdesinin başka yerinde çarpma izi olmayıp ve ölü katılığı ve lekelerinin eksiksiz görüldüğü, baş derisini kaldırıncaya, sol yarımda ortalama çöküntü kırığı olup, başkaca otopsiye lüzum görülmediği ve...

Arkadaşı/

«Satır eksik etmiyorsun ama, geçen ay hiç görmemişsin gazetede, bizim Salimlerin oğluymuş o çocuk» dedi Nadire... «Ali. Ama dikkatle bakınca tanıyorsun. Pek belli olmuyor. O zamana kadar kaçmış kaçmış... hem de bize uğramış, biz oradayken, Trakya'dayken.»

Çok olağan şeylerden söz ediyor gibiydi. Konukluğa gelmişler de bulamamışlardı, ya da bir haber bırakacaklardı da kapıya bir iz koyup gitmişlerdi... Karşılık bekledi Zamir efendiden.

Zamir efendi gazeteden gözünü ayırmadı, yarı sesli okuyordu, sustu...

«Kim söylüyor bunu? ..»

«Ali'nin kardeşi, anası, hepsi! Başın sağa gelmişlerdi. Korkuyorlar. Çok şeyler anlattılar. Kenan da böyle şeylere girmiş olmasın, dediler... Kenan da!»

O anı, gençlüm çığlıklarını, toplu ağlamaları yeniden yaşar gibi çaresiz, ellerini kavuşturdu. Kocasına karşı her tavrında, bir «sen bilirsin» saklıydı. Öylece kaldı bir zaman.

«Hiç bilmedik!» dedi, «sen harp çocuğu derdin onlara, kardeş gibilerdi Kenan'la Ali... Olsaydık evde, alırdık değil mi? Esirgerdik değil mi?»

«Alırdık

«ama arar bulurlardı gene...

«buluyorlar,

«ne ettiler ki? Geberesilere ne zarar verdiler ki? Ben bilmiyorum, tutup tutup alıyorlar, ardını aratmıyorlarmış, eline ölüsünü veriyorlarmış, gâvur gibi...

«sus şimdi! Bırak! Kenan bile ne oldu, Trakyalara gittik de bişey

mi olabildi, Kenan kime ne etmişti; düşündün müydü, etmiştir birilerine tişeyler ama, bilinmez, ortaya çıkar hepsi, neyin gizlisi var şimdi?»

Nadire şiltenin altından o gazeteyi çıkardı. Oraya arada bir sakladığı beş-on liradan çok daha değerliydi gazete şimdi... Mektuplar, fotoğraflar kadar değerliydi. İçi kâğıtlarla dolu bir naylon torbanın altındaydı, kaç gündür bakıla saklana tarazlanmış tülbende dönmüştü.

«Benim oğlumun da haberi çıkmıyordu önceleri» dedi, «bu da öyle olmasın!»

Onulmaz kırgınlıktaydı sesi. Ve sürdürüp gidiyordu yarı gecelere kadar.

Akşamlar son günlerde hep aynı başlıyordu. Mutfakta odada yapacak iş kalmayınca sedire çöküp kalan Nadire, bir çabayla saçlarını tarıyor, dökülen, gitgide artan kırları dikkatle bir kâğıda sarıyor, sonra şiltenin altına geliyordu sıra... Zamir efendi varken ama. Onun olmadığı saatlerde, olup bitenlere tek başına katlanamazdı, bunu biliyordu. Mektuplarla, fotoğraflarla, o gazeteyle, o mavi zarfla yalnız kalamazdı.

Yazıları, kocasının bir zamanlar öğrettiği kadarıyla sökmeye çabılıyor, «acele cevap»ın altına özenle karalanmış Kenan Bahtulu adını okuyor, daha doğrusu tanıyıyor, her zaman aynen yazılan adrese gelince susuyor, kimi zaman kocasının unuttuğu bir şeyi aniden hatırlatırcasına gözüne sokuyordu birkaç satırı...

«İsteddiğini yollamıştık değil mi o ay?»

«Evet! Deri ceketti, oralarda pahalıydı hani, İdareden binbir ricayla almıştım, gıcır gıcır, hemen yollamıştım

«gâvurda niye pahalıymış ki deri ceket?»

«Kim bilir? Elemekleri ucuz değil ya...»

Gelişi bir zamanlar evde senlik yaratan, karşısına geçilip seyredilen kozalaklı saat tıkırdadıkça, uyku daha da basıyordu. Çay içmeler filan da kalmamıştı artık. Zamir efendi orda burda yaşadıklarını anlatmayı unutmuştu, «meslek icabı adam sarrafıyız ya» lafı bile çıkmıyordu ağzından... Trakya'dan Kenan'ı alıp döneli beri.

Yaşayan, üstüne titrenen tek şey, şiltenin altındakilerdi. Öyleydi... Bir de, Nadire'nin durup dururken aklına gelenleri kovuşu, «geç bu yana anam» deyişi.

Soluk, saçı başı dağınık bir fotoğraftı gazetedeki. Bir el, uzamış saçlara yapışmış, kafayı geriye doğru çekmişti, adeta böbürlenmiş bir eldi bu. Bakıp görenleri açıkça tehdit ediyordu. Hilebazdı, gaddardı, kuldu, emir kuluydu, küt parmaklıydı, kuş beyinliydi, güdülmüştü, cahaldı, hayındı, bulaşıktı, kancıldı, yanlıştı, kötüydü, kötüydü...

Haber, uyurken yakalanan Ali Cansaran'ı anlatıyordu. Ali karşılaştığı veremeye kalkmıştı, ancak hemen zararsız hale getirilmiş, «halkın da yardımıyla» kelepçelenip arabaya atılmıştı.

Heceleyerek okuyordu Nadire, «böyle mi olmuştur? Kimler yardım etmiştir? Aynen midir?» diyordu, niye Ali'ninkinden başka ad yoktu, kim söylemişti yerini, kimin evinde kalyordu?

Sonra eli gitmeye gitmeye Kenan'ın mektuplarını çıkarıyordu... Her gece, hepsini okumaya çalışıyordu neredeyse. Zamir efendi kullanmıyorsa işportadan alınmış ihtiyarlık gözlüğünü oturtuyordu burnuna.

Kenan Almanya'ya gitmeyeydi, buralarda kalaydı, o da girer miydi bu işlere? Yoksa babası gibi yıllarca o küçük tahta kutunun peşinde ordan oraya gidip gelir, otobüs bileteçiliğinden caymaz mıydı?

Başka şeyler vardı aklında Kenan'ın, habire «döneceğim oralara» derdi. «Buranın yerli işçisi bir bey, alacağını bırakmıyor elden geldiğince... Taş gibi mesleğim var artık elimde, vasıflıyım bal gibi, girerim bir fabrikaya, orda da kazanırım, çokta gözüm yok ama burda gördüğümü orda işlerim, daha iyi anladım neyin ne olduğunu, o bakımdan buralar da fena değil ama ille oralar» derdi.

Gittiği sıralarda daha iyi almanca bildiğini söylüyordu. Kitaptan mitaptan öğrenmişti çalışıp. «Ama burada sen memleketli, ben memleketli, hep bir memleketli, öğrendiğimizi de unuttuk» derdi, «her şeyimiz var, bulgurumuz var, tarhanamız var, bu yerde çay bardağı bile yokmuş, dönecek birine ısmarladık, inanmazsınız çiköfte bile yaptık, geçen ay bir arkadaşı davulla zurnayla gerdeğe bile soktuk. Diyeceğim, orayı buraya taşımışız, türkçeden başka konuştuğumuz yok ki, almancamız ilerlesin, ama hiç işime yaramadı da değil o birkaç kelime, gümrüğe tabi eşyam yoktur, dedim, yetti.»

Babasına takılırdı kimi zaman, «hem saçları sarı, hem gözleri mavi, ama hep şişko alaman kızları» der, «bunları okurken babam gene tutturuyor mu o şarkıyı» diye sürdürürdü.

O Ali'yi unutmuş gitmiş gibiydi... Selâm kelâm yazmıyordu. Kendisi orta ikiden ayrılıp Ali işin ardını bırakmayınca, darılmıştı sanki. O sıralar bir-iki kere sinemaya gitmişler, sonra kopmuşlardı. Nadire Ali'yi gördüğünde anlatmış, ama o da bir şey yazamamıştı. Nadire'ye rastlayınca «vakit yok ki» deyip el öper hızla yiterdi ortadan. Bu kaçmaları sonra anlamıştı kadın.

Ali, Kenan'ın cenazesine de gelemedi. El veremedi.

Zamir efendiyle Nadire, onun eksikliğini duydular... Hamza'nın koşuşturduğunu gördükçe.

Gidişi/

Biletçiliği bırakmıştı... «Gengsin, yolun açık» dediler... Gitmesine az kalmıştı. Oturur çalışırdı o günlerde Kenan. İş ve İşçi Bulma Kurumunun oralarda birinden almıştı almanca kitabını. Yumulur ezberlemeye çabalandı.

«İh bin ar-bay-ter... arbayter! — ben işçiyim...» Susar, aklına yerleştirir, başka yerlere geçerdi.

Mutfaktan gelen sese kulak verirdi... Bir türkü olurdu bu, ya da çaydanlığın kapağı tıkırdardı. Tam kalkarken annesi belirirdi kapıda. «Sen otur, otur» derdi, «belki de faydası olur bunların, olur elbet» derdi. Araktan görürdü Kenan... Nadire ana sanki ilk defa çay demlerdi, özenirdi, güzel olsun olduğunca isterdi, her şeye böyleydi son günlerde. «Hora mı geçecek yapıp ettiğim?» filan da demiyordu hiç.

Akşamları Zamir efendi eve gelip de gazete başına çökünce, Posof'tan, karlı kışlı bir yerlerden yollanmış acemi asker resimlerine gömülürlerdi Kenan'la anası. Nadire, Kenan'a anlattırırdı habire. Başka başka şehirler kasabalar da olsa, hep kendi memleketini hatırlardı. Bir fotoğrafı aldığı günü, o gün neler yaptığını söylerdi. Bir-iki yıl içinde sararıp solmuş bu resimlerle de yetinebileceğini gösterirdi sanki.

O garip sözlere de alıştırmıştı kulağını... İbim ara-bay-ter, demişti bir akşam orta yere durup dururken. Saçlarını tarıyordu... Kenan kahkahalar içinde boynuna atılmış, «bi daha de, n'olur» diye üstelemişti, Zamir efendi de gazetesini bırakmış, «ha deli kız ha» demişti, böyle coşkunluklara arada bir katılırdı.

Sonunda Nadire bıkmış, ciddileşip «sahi onlarla konuşabilecek misin?» demişti.

... böyle denince susardı Kenan. Babası, Kenan'dan yana çıkardı, pek konuşmaz, dili açılınca da Nadire'nin kolayca anlayamadığı şeyler anlatırdı. Karısı sorunca «neb'lim, hayatta kaç alaman gördüm ki» derdi, «biri kibrit fabrikasındaki mühendis, başka...»

Trakya'nın oraları, sınırları unutmamıştı ama. 1940'larda, Trakya'nın bir ucunda, daradar kazılmış eksik gedik siperlerde toprağa sarılıp karşılıklı gözleyişi, ihtiyat askerliği, yeri göğü sarsan Panzer tanklarının sağı solu tarayarak geçişleri, haftada bir belki gelen gazetelerde sayfaların orta yerine kurulan pul bıyıklı adamı, bizimkilerden olup da ona özenenleri, «Balkanlar ve Ortaşarkın Hitler'i Hüsnü Paşa» yı, işe soygunlarını, bir tayına her şeylerini değişen köylüleri... Şehir ismi söylemezdi, Trakya'ydı oralar, tek sınırdı sanki.

... teptikçe içi, böğrünün sol yanı sancılıkça küfürle belâyla anarın. «Ne bilecem ki, kaç alaman gördüm ki» derdi, «adam «şarka!» diye emir vermişti, burnumuzun dibine kadar gelmişlerdi, kendi köprülerimizi kendimiz yakıp yıktık... «şarka hücum!» demişti köpek... Angirif nah osten demişti... bunu bilirim, buralara kadar geldilerdi...»

Sonra kuşkuyla gözlerini dört açan karısına, oğluna bakardı, «ama iyileri de vardı» der susardı, sözün burasına gelince bir şarkı dolanırdı diline, barışta çıkmıştı bu.

Keyifle söylerdı hem de... Bütün İstanbul çoluk çocuk bunu söylemiş miş bir zaman: Saçları sarı sarı/gözleri mavi mavi/alaman kızları!.. «Alaman kızları» diye tekrarlardı, gözlerinin içi güler, şöyle yan bakışla bir karısını, bir oğlunu süzerdi... «Geç şu yana anam!» derdi Nadire.

Zamir efendi, Nadire'nin sorusuna gelirdi, «konuşur tabi onlarla Kenan» diyordu hep, «o konuşamazsa ötekiler var, ötekiler yoksa daha başkaları var bizim buradan, çok!»

Arkadaşı

Hamza, her şeyi eliyle yaptı cenazede. Bütün gerekleri olurunca yerine getirdi. Kenan'ın eşi dostu akrabası, onu çok sevdi. Nereli? Bekâr mı? Memlekete ne zaman dönecek temelli? dediler.

Zamir efendi hep sustu.

Nadire durmadan ağladı. Ama bunu kınayanlara ses etmedi.

Hamza Sirkeci garından Almanya'ya hareket ettiğinde yanındaydılar. Nadire'nin aklına Ali geldi, Zamir efendiye, gene hiç ilgisi yokken, «Ali geldiğinde evde olaydık» dedi.

Tren yavaştan kıpırdayıp vagon tamponları trakkadak birbirine vurunca, Hamza'ya telâşla el salladı, Kenan gidiyor gibi geldi ona. Hamza'nın sakal karası yüzünde oğlunun gülümseyişini gördü.

Oğluna almak için dolıştığı, kılı kırk yarıp görücülüğün tadını ürkek kahve sunuşlarında çıkardığı kızları tek tek düşündü. Ve bunların hepsini Zamir efendiye eve döner dönmez anlatmayı kararlaştırdı.

Taylan Altuğ

TÜRK HİKÂYESİNİN YENİ DÖNEMİ VE BAZI TEORİK MESELELER

HİKÂYENİN ŞİMDİSİ

Türk hikâyesinin son yıllarda nitel ve nicel yönden gelişken bir grafik çizdiği; sevindirici bir olumlulukla donanık yeni'lerin kısmi olarak tarihe ve genel olarak gününün toplumsal gelişme düzeyine ters düşmeyen; sezgiyle ya da disiplinli bir bilinçle kendi ülke insanının gerçeğine yönelmeleri temelinde billurlaşan ayırıcı özellikleriyle, süregelen sanatsal üretimde görülür bir aşamayı noktalama yolunda oldukları söylenebilir. Gelişen üretim güçlerinin varetlediği toplumsal canlılığın duyulur etkisinde ve bürokrat tabakanın getirdiği demokratik ortamda (1960 sonraları) belirli bir seviye yükselimine ulaşan ideolojik yapının içinde yeşeren bu hikâye çiçeklenmesi, bu seviyeye uygun olarak, eskinin şimdiye göre sınırlı, üretim ilişkilerinin belirlediği insan-toplum ve insan-insan ilgilerini serpilmiş, genişlemiş bir toplumsal düzlemde (değişmiş) olarak dışlaştırırken; zamanına ve alanına (hikâye) hakim olma dinamiğini gerçekleştirme çabasıdır.

Ancak başarının öncü şartlarını yerine getirerek, ilk çıkış hızının istimiyle kendi güvenini derhal sağlama bağladığını sanıp rahatlama aceleciliğinin kimi yazarlar için önemli bir negatif unsur olduğu ve başarı grafiğini tersine çizmek gibi bir durumla yüz-yüze geldiği de bu arada hatırlanmalı. Bu yazarların çok baskılı satışlarla piyasada elde ettikleri sağlam durumun, sevindirici olmasının yanısıra, ortaya konulan ürünlerde görülen değer düşüşü ve tekrarcılığa paralel olarak yüze çıkan, düzenle bütünleşme gibi bir tehlikeye de işaret ettiğini burada noktalamak

gerek. Meselenin asıl önemli yanı ise, içinden çıkılan ve içinde yer alınan Batılışmacı ideolojik yapının şartlandırmalarını bertaraf etme yönünde bir gayret ve çıkış gösteremeyen, bu acil hesaplaşmayı yapamayan ya da görmezden gelen yazarların, Türkiye gerçekliğinin bir parçası olarak, bu gerçekliği sanatsal planda dışlaştırmada gerekli perspektivi sağlayamama olumsuzluğuna yuvarlanmaya mahkûm oldukları gerçeğidir. Türk insanına Türkiyeli bir yazar olarak bakabilmenin ve onu temelden kavrayabilmenin baş şartı sözkonusu hesaplaşmayı yapabilmektir. Toplumsal gelişmede yerini alabilecek ve kendini tarihe maledecek yazarlar, herhalde Türk insanına ve Türkiye gerçekliğine dışardan bakan yazarlar olmayacaktır.

ESKİLER

Şimdi Yeni hikâyenin yüze çıkışıyla eşzamanlı, ölü ya da ölmekte olan anlayışların çizgiledikleri hikâye çerçevesine, bir çıkış ortamını tanıma açısından kısaca bakalım ve ortadaki değişimi görmeye çalışalım. 1940'ların hikâyesi, ki bu yıllar «altın çağ» diye anılır, Anadolu insanına yönelişte gerçekçi anlayışı yerleştirme görevini yerine getirerek dönemini kapamıştır. Ve hikâye tarihindeki olumlu yerini almıştır. Bu süreçten arda kalan ve ortalıkta sürünenlerse, o zaman olduğu gibi şimdi de ortaya kalıcı birşey koyamamış, gerçekçi anlayışı yozlaşmış orta tabaka memur kalıntılarıdır. Kalıntılardan son zamanlara kadar ürün verme gayretkeşliğini gösterenlerden; baştan girdiği ve bir türlü kurtulamadığı idealizm batağı içinde, romantik bir sığınmakta Batı örneği tipik bir küçük burjuva bireyciliğinin mızımız sözcülüğünü yâklenen Oktay Akbal ile masabaşı toplumculuğunda, Batılı (!) ve hümanist olmanın verdiği bir hakla (aşlında vehimdir) Anadolu gerçeğini kendi yoz Batıcı dünya görüşüne uygun bir şekilde çarpıtarak, bu yolla ünlene «gerçekizm»in tek temsilcisi Necati Cumalı ya da yenilik peşinde koşarken eskiyen ve hacim genişlemesine kapılarak roman esnafı kesilen Mehmet Seyda gibi hikâyeye yazarlarının durumu, eskilerin dürülmüş defterlerini gözler önüne sercek niteliktedir.

Öte yandan «aydın»ın toplumuna ve halkına karşı içinde bulunduğu yabancılaşmanın aşırı keskinleştiği bir entelektüalizm döneminin hikâyeye yazıcıları olarak Bunalımçılar ya da A Kuşağı hikâyecileri hakkında bi-

İnmesi gereken: a) Burjuva Batının İkinci Savaş sonrası günah çıkartma ideolojisiyle sarmalanmış bir durumda, dışa atılmış, tıkanık bir çemberin içinde, garip bir koloni zihniyetiyle bir zaman dönenip durdukları, b) Çıkmaz bir yolda bir takım okuru ve kendilerini aldatma oyununu sürdürme gayretlerinin, sonuçta onları hikâye sanatının öldüğü illusion'una vardırıldığı, c) Yabancılaşmış ve üst çizgide bir Batı bireyciliğinin bu köksüz sürdürücülerinin 1960-70 döneminin toplumsal yapıda görülen aşırı hareketli değişim hızı ve ideolojik yapıda görülen seviye yükselimi karşısında tutunamayıp Türk hikâyesinin sınırları dışına atıldıklarıdır. Şimdilerde alanı boş bulup at oynatmaya kalkışan bu kuşak yazarlarından bazıları, «moda» değiştirip, kendilerini ve okurlarını yeni bir aldatmacanın içine sürükleyerek zorlatma bir «devrimcilik» dönemine girmişlerdir. Böyle bir değişimi biz, herşeye rağmen, kendileri açısından sevindirici bir olay olarak gördüysek de, devrimcilik meselesinin kullanılmaya hiç gelmediğini, hele hele şu dönemde Türkiye gerçekliği dışında birtakım estetik ve politik oyunbazlıklara hiç ruhsat vermediğini hatırlatmak isteriz. Bütünsel bir değişim (yaşama, ideoloji, sanat) gösterme yeterliğinden yoksun oldukları anlaşılan bu yazarlar, farkında olarak ya da olmayarak, yukarda sözü edilen aldatmacayı da içine alan bir gafletin içine düşmüşlerdir. Öyle bir gaflettir ki bu, karşı çıktıklarını iddia ettikleri düzeyin bir parçası olan edebiyat piyasasının yazarlara attığı kemik'ler olan «ödül»lerin kuyrukçusu ve savunucusu haline gelebilmişlerdir rahatlıkla.

TEORİK TEMEL VE TEMELSİZLİKLER

Süregelen Türk hikâyesinin gerçekçi mirasına sahip çıkılarak, bunun politik ve estetik yeni, çağdaş bir çizgiye yükseltilmesi ve gerçekçiliğin ulusal bir derinliğe kavuşturulmasıyla kıraç hikâye alanında önemli sayılması gereken bir değişim gerçekleştirilmektedir. Bu değiştirme çabasında Yeni hikâye şu üç özelliğinden güç almaktadır: a) Batı'dan esen bir rüzgâr olmayışı, b) Entellektüel bir plandan hareket etmeyişi, yani herhangi bir soyut ide'nin güdümünü taşımayışi, c) Hayatta karşılığını bulan bir hikâye oluşu. Bu değişim, hikâyeye, Türk insanına çok kollu bir yönelimle onu toplumsal ilişkileri içinde kavramak ve dışlaştırmak şeklinde beliren tutarlı bir yörünge sağlamıştır. Ancak burada eksik olan ve tamamlanması gereken nokta, tarih bilinci problemidir ve Anadolu insanını bütünsel olarak kavramada kuşatıcı bir tavır ancak yazarın sahip ol-

duğu ya da olması gerektiği tarih bilinciyle mümkündür. Bunun yanısıra Yeni hikâye yazarları ulusal duyarlık sorununu da gündeme sokmuşlardır. İçerik ve üslup bütünleşmesi yönünden çeşitli kişisel değerler getiren bu hikâyeciler toplamı, alışlagelen gerçekçi perspektivi yerel, ulusal (şivecilik, tasviricilik gibi mekanik ve yapay değil, duyarlığa ulanan, hayat tarzı olarak alınan yerellik, ulusallık); bilinçle ya da sezgiyle (disiplinsiz bilinç) «sınıfsal açıdan bakış»ı anlatıya temel olarak yerleştirme anlamında eleştirici; siyasal yorumlar getirici şekilde beliren uçlara götürerek, geliştirip boyutlandırma yolunda önemli adımlar kaydetmiştir.

Bu çok yönlü atılım içinde ayrı bir kol tarafından geliştirilen katı, sarsalayıcı bir köy (kır) gerçekçiliği (Bekir Yıldız, Osman Şahin), gücünü ve geçerliğini mahallilikten almasına karşılık (bu durum hem başarının hem de gelecekteki tehlikenin sebebidir), özünde açılım imkânları taşıyısıyla, Türk hikâyesine kendi önemini-temel sorunları daha bütünsel olarak yakaladıkça-koyabilecek niteliktedir. Şu anki başarı: Cumhuriyet döneminin idealist ve toplum yapısına ters düşen ideolojisiyle sarmalanmış, hikâyede de söz sahipliği yapan «köy romanı» yazarlarının cahilce ve kolaylıkla harcadıkları, aşırı bir şematizm içinde sakızlaştırdıkları köy sorununu şema dışı, gerçekçi bir düzeye çekip getirerek; bulandırmaz bir bakış açısıyla sergilemek olgusunda yatmaktadır. Ancak hemen söylenmesi gereken, Yeni hikâyenin kendi gelişmesiyle orantılı olarak açığa çıkan kimi önemli yanlış ve tuzaklardan birinin bu kol için gündemde olduğudur. Sınıf değiştirme ve Batılaşmacı görüş tarzının egemenliğine girme fenomeniyle paralel yürüyen bu açmaz, mahalliliğin malzeme yığılmasını niteliğine dönüşüp yazarı kısır ve enez bir çerçeveye içine sıkıştırarak, onu yeterli bir bilgi ve görüş sahibi olmadığı meselelere iteleyip boşuna bir debelenme içine sürüklemesidir. Örneği, Bekir Yıldız bu tuzığa düşmüş bir yazardır. Çoktan orta malı olmuş moral-felsefî ve seksî marazlıkların teatral bir gevezelikle söylevleştirdiği, ilkel ve son derece yapay bir çalışma olan «Evlilik Şirketi», içeriği açısından, gerçekçi açıdan, eleştirel açıdan ve hikâye açısından «sıfır»dır. Bilinçsizliğin yazarı kimi yerde komikliğe itecek kadar şaşkınlıktırdığının tanıtı «Evlilik Şirketi», hikâyecinin ideolojik ve artistik yöndeki büyük boşluğunu bütünüyle açığa çıkarmasıyla da «ibret» bir eserdir. Aynı yanlışlar yazarın sen kitabı «Beyaz Türkü»de de gözlenmektedir. Bu da, yazarın dayandığı çarpıcı malzemeyi bırakıp, «yazar» olmaya yöneldiği yerde girdiği açmazı göstermektedir.

Sınıf sorununun Türkiye gerçekliği tabanında dikkatle çözümlenmesi ve özellikle bürokrat aydın ideolojisi karşısında alınacak tavır, bu tür temel yanlışlardan kaçınmayı sağlayacağı gibi gelecekteki çalışmaların ideolojik doğruluğunu ve içeriğin sağlam temellere dayatılmasını da mümkün kılacaktır.

Değerilecek bir başka nokta da, ekonomik seviye olarak en alt düzeyde, katı törelerin belirlediği kır insanlarını yırtıcı bir biçimde hikâyeleştiren Bekir Yıldız ve temalarına daha bilinçle yaklaşan Osman Şahin'in kullanageldikleri, temelde tespitçi yöntemi aşmak zorunda olduklarıdır. Mahallî malzemenin-içerik-belirlediği bu yöntem, sorunlara toplumcu bilincin gerekleriyle yaşıldığında aşılabilecek; böylelikle dıştan olay sergilemenin yerini, içerden çizilen gerçekliği hikâyede bir değişim süreci boyunca yansıtma şeklindeki daha olgun ve bütünsel bir gerçekçilik alacaktır. Bu yapılmadığı takdirde tekrarcılık ve tıkanma, dıştan olay anlatmayı (olay ne kadar çarpıcı ve vurucu olursa olsun) yeniliğe uğratacak ve bu iç özülüş, kalıcı değerde örnekler ortaya konulmasına imkân vermeyecektir. «Lehçe» unsurunun da negatif bir motiv olarak bu çözümlüştü yerini alacağı bellidir.

TOPLUMCU BİLİNÇ, BİLGİ VE YENİ HİKÂYE

Türk hikâyesinin geçmişine ve şimdisine bakıldığında söylenmesi gereken; devrimci bir edebiyatın, toplumcu (sosyalist) gerçekçi bir anlayışın temel karakteristikleriyle temsil edilmediği, gerçekleştirilmediğidir. Ve şimdiye kadar Türk hikâyesinde kimi değerlerce oluşturulmanın son derece sağlıklı bir toplumsal (sosyal) gerçekçilik olduğudur. Tarihi durum gözönüne alındığında, bu, olağan karşılanması gereken bir olgudur. Öncelikle bu meseleyi ortaya koymaktaki amacımız, sözde devrimci şarlatanlıklara set çekmek, bulanıklığa yer vermemek ve Yeni hikâyenin toplumcu anlayışla ne gibi bağlar ve ilgiler içinde bulunduğunu açıklıkla belirleyebilmek içindir. Sınıfsal çelişkiyi, sınıf çatışmasını kesinlikle yüze çıkarmak ve bu yolda geleceği kuracak olan, geleceği hazırlayan yeni insanı ulusal, tarihi birikimiyle kavrayıp yansıtmak toplumcu gerçekçiliğin temel şartıdır. Ancak zamanımızda objektif şartlar kendi bünyesine uygun bir toplumcu gerçekçiliği varedecek nitelikte değildir. Bu yargının ekonomist bir kapalılığı ifade etmediğini belirtmek gerekir. Söz konusu edilen başlamış olan bir sürecin gelecekteki belirli bir

aşamasıdır. Ya da başka türlü söylersek, ideolojik aktivliğin zamanla yaşanan maddi hayatın temellerine nüfuz etmesi ve toplumsal dönüşümü gündeme getirmesiyle, bu tür bir edebî oluşun kendi sınıfsal vurgusuyla yüze çıkması meselesidir. Bugünün hikâyesi toplumcu gerçekçiliğin dışında olmadığı gibi, toplumcu gerçekçiliğin kendisi de-yukardaki anlamda-değildir.

Ekonomik yapıda süren, kapitalistleşmenin gelişme dönemidir ve edebiyatta yansıyan ve yansıyacak olan da bu sürecin getirdiği hayati insan meseleleri olacaktır. İşte toplumcu perspektiv, burada, bu toplumsal problematiğin ileriye dönük ve doğru olarak dışlaştırılmasında gerekli temeli sağlamada biricik kılavuz oluşuyla büyük önem kazanmaktadır. Ancak buradaki canalcı nokta, toplumcu perspektivin soyut bir biçimde, göstermelik olarak kullanılması değil, ona Türkiye gerçekliğinden hareket edilerek somutluk (millilik) ve maddi temeller kazandırmak, bu gerçeklik çerçevesinde ona yeni bir muhteva getirebilmek meselesidir. Şimdinin Türk toplumu, ekonomik yapıda bir zamanların hakim unsuru tarımın yerini sanayileşmeye bıraktığı fakat geleneksel çarpıklığını sürdüren bir yapı göstermektedir. Bu nedenle genel olarak edebiyat, tekilleştirirsek hikâye sanatı, kendi rasyonel iç gelişmesinin bu yeni aşamasında, «tarım»ın üstünde yükselen köy edebiyatının yerine, kapitalistleştirme sürecini ve bunun belirlediği insanî problematiğini toplumcu perspektivle yansıtmaya durumundadır. Burada önemli nokta, Yeni hikâye yazarlarının sözkonusu genel yansıtmayı toplumcu bilincin sağladığı bütünsel bir bakışla, eleştirel bir tarzda doğru olarak ve içerden bir kavrayışla hikâyede ne derece gerçekleştirebildikleri ya da gerçekleştirebilecekleridir. Toplumcu bilinç kavramı, toplumsal yapının, insanın toplumsal varlığının belirlediği kendiliğinden bilinç'le karıştırılmamalıdır. Toplumcu bilinç, edinilen bir dünya görüşü, insan yaşamasını tarihî açıdan diyalektik olarak kavrayan bilimsel bir teorinin disiplinli bir şekilde hazmedilmesi ve pratiğe ulanmasıdır. Yaratıcı gücün denetlenmesi ve yönetilmesinde, yani sanatsal üretimin belirleniminde bilincin tuttuğu yerin önemi her geçen gün daha bir artmaktadır. Bu açıdan, yaratıcı güç-bilinç sentezinin diyalektik bir gerçekleştirmesini oluşturmak ilkesi, Yeni hikâye yazarlarının sanatsal başarılarını belirleyen önemli bir etken olmaktadır.

Şu anki yaşayan Türk hikâyesinin en önemli meselesi, genel kültürel ideolojik yapının, giderek tarihî toplumsal oluşun önde gelen meselesiyle temelden bağlantı halindedir. Bir üstte şekillenme tarzı olarak edebiyat, özelleştirirsek hikâye, tarihi boyunca Türkiye'de Batılışmacı ideoloji-Türkiye gerçekliği çelişkisi tarafından genel olarak, fakat karmaşık bir bi-

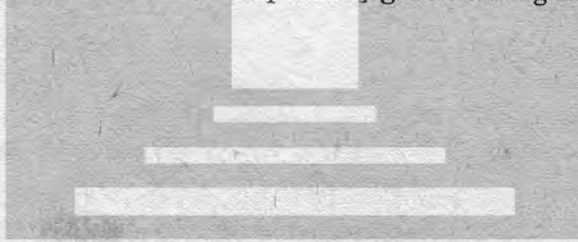
çimde belirlenmiştir. Bu çelişkinin toplumsal yapıdaki temeli, Batı emperyalismi - Türkiye halkı şeklindeki somut çelişkidir. Bu derin ve çok yönlü mesele, bugünün hikâyesinde yukarda genel ve soyut biçimde koyduğumuz bilgi ya da bilinç meselesini ön plana çıkartan başlıca etmen olmaktadır.

Toplumcu bilinçten söz ederken, onun **edinilen** bir nitelikte olduğunu, yani bilgisel bir karakter taşıdığını söyledik. Türk hikâye yazarının gerçekliği kavrayıp dışlaştırmadaki metodik tavrı, marks'çı bilincin edinilmesi meselesine sıkı sıkıya bağlıdır. Bu nedenle de, edinme ya da kavramanın nasıl'lığı burada önem kazanmaktadır. Genel olarak bilgi probleminden yola çıkılır ve bilgi bir hayat aktivitesi olarak temellendirilirse; marks'çı bilincin edinilmesi de, onun yaşanan hayata (ki bu tarihî-toplumsal bütünlüğüyle Türkiye gerçekliğidir) girmesi ve bu hayatın subjektif (kişisel) ve objektif (toplumsal) götürücüsü olmasıyla mümkündür. (Bu bilincin yaşanan hayata girmesi sözüyle, bazı kişilerin yanlış olarak önerdiği gibi, kişinin bilinç edinme yolunda kendi yaşamasını bırakıp, gidip fabrikada çalışması ya da ırgatlık etmesi kastedilmemektedir.) Bilgiyi bilgi olarak kavramak, onu bir hayat aktivitesi haline getirememek, nasıl «speklativ» sistemlere yol açıyorsa, marks'çı öğretinin edinilmesinde de aynı durum geçerlidir. Eğer Marks'çılık kendi millî gerçekliğini kavrayıp değiştirmede bir aktivite haline getirilemezse, o, ideolojik bir kalıplaşmaya, donuklaşmaya dönüşerek gerçekliği çarpıtıcı bir olumsuzluğa yol açabilir.

Kahçı olan, kendini tarihe mal eden yaratışların temelinde, kendi millî toplumsal yapısı tarafından belirlenen insan problematiğini, tarihi şimdisi ve geleceği çerçevesinde kavrayıp dışlaştırma yeterliğiyle seçkinleşen bir sanatçı gücü yatar. Toplum bünyesiyle derin ve sıkı ilgi, yani sosyal pratikle ve onun değişken hareketliliğiyle olan bağlantı, hikâye yazarından istenen tarih bilinciyle kurulup denetlenebilir. Yeni Türk hikâyesini oluşturma yolundaki yazarlar ya da gelecekte ortaya çıkacak yeni değerler, eserlerinde Anadolu insanını çarpıtılmamış bir tarzda yansıtabilme yolunda, bu tarih bilinci sayesinde doğru perspektivler edinebilirler. Değişken bir nitelik gösteren gerçekliğe yaklaşımda çoğu zaman iki yüz yıllık yabancılaşmış bir ideolojik kalıplaşma, yanlış bir kavrama ve dolayısıyla yanlış bir yansıtmaya yol açmaktadır. Bugün toplumcu bilinç, onun kendi adına değil, Türkiye gerçeği ve Türkiyeli insan adına kavran-

masıyla asıl önemini kazanır, etkin olur, yapıcı hale gelir. Aksi halde yukarıda da değindiğimiz gibi gerçekliği çarpıtma sonucunu verebilir.

Sözü edilen yanlıgılar, Yeni hikâye yazarlarının kiminde görülmektedir. Örneği, ilk kitabındaki hikâyelerde yaşanmışlıktan gelen dirilikle, sıcak bir duyarlılık taşıyan, özgün bir hikâye dünyası kurabilen Füzuzan, sonraki çalışmalarında, bilinçten çok sezgiyle varetteği anlaşılan bu gerçekçi dünyadan bir hayli uzaklaşarak, bilinçsizlikten gelen öz sapmaları içine girmiş görünmektedir. «Ah... Güzel İstanbul»daki sağlam gerçekçiliğın, hikâyenin sonunda zorlama bir fatalizm'e dönüştürülmesiyle başlayan duygusal hastalık, «Kırlangıç Balıkları»nda gerçekçiliğın yerini içinde Yeşilçam kalıplarını çağırıştıran trüklerin de yer aldığı sekte bir romantizm'e bırakmasıyla ideolojik sapma biçiminde yüze çıkmış ve sonraki örneklerde çeşitli biçimlerde devam etmiştir. Burada unutulmaması gereken beylik bir nokta: Olabilir ile olması istenen (subiektivizm) arasındaki ayrılığın, gerçekçilik ile gerçekçilik-dışı arasındaki ayrılığa «te-kabül» ettiğidir. Yaşantısal malzemenin tükendiğiyerde Füzuzan'ı bu tür açmazlara götüren, disiplinli bir toplumcu bilinç isteyen tematiklerde sezgi yoluyla ve kulaktan dolma kalıplarla iş görülebileceğini sanması olmuştur. (1)

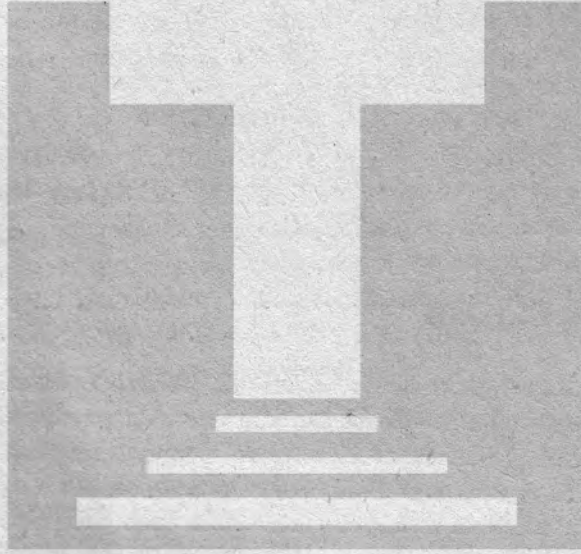

SONUÇ

Toparlarsak, bugün Türk hikâyesinin görülür bir atılım içersinde olduğu; toplumsal gerçekliğı çeşitli küçük burjuva-bürokrat sapmalardan (ideolojik) arınma yolunda ancak yeterince somutlaşmamış bir bilinçle kavrayıp, hikâyenin tarihî gelişim zinciri içinde özgün bir seviye yükseli-miyle sanatlaştıran Yeni hikâyecilerin, toplumsal bağlantılar içindeki insan gerçekliğini ulusal karakteristikleriyle yakalama çabasında açık başarılar elde ettiğiy; yoz Batı kültürünün ve tıkanık eskiler'in tıkadığı hikâye alanını kökten soluklandırarak, Türk hikâye sanatının çağdaş götü-

(1) Burada sözü edilenlerin dışında kalan Yeni hikâye yazarlarının başarı ve başarısızlıkları, yazıda sözü edilen yazarları da içine alan ayrıntılı bir çalışmada ortaya konulacaktır. Burada bu örnekler üzerinde durulması taşıdıkları hataların köklü olması ve yaygınlaşma eğilimleri göstermesi yüzündendir.

rücüleri olma niteliğine eriştikleri söylenebilir. Ancak bu yazıda göstermeye çalıştığımız ciddi bazı açmazların ilerde kolaylıkla yaygın birer «tehlike» haline gelebileceğini ve sözkonusu «götürücülük» niteliğinin elden çıkıvereceğini belirtmekte fayda vardır. Kolaylıkla kazanılan başarı ve günlük geçerlik, aynı zamanda tarihî oluşun gelecekteki şaşmaz değerlendirmesi karşısında daima kuşkuyla karşılanması gereken ve kolaylıkla yenilgiye uğrayabilecek bir zayıflığın da işaretidir.

TÜSTAV

SAMİM KOCAGÖZ İLE KONUŞMA

Hulki Aktunç,
7 Kasım 1973/Karşıyaka

GELENEKLER ÜSTÜNE

— Söze genel bir yaklaşımla başlarsak, hikâye ve romanın yakın sorunlarına ilişkin bu konuşma sanırım daha da yararlı olacak... Bugünkü Türkiye nesrinin kökeninde, Osmanlıdan, daha da öncelerden gelen şu üç kaynağı görüyoruz: kahramanlık ve aşk konulu halk hikâyeleri... meddah hikâyeleri... divan edebiyatı nesri... Tabii kabaca bir sınıflama bu. Araya nasihatnameler, manakıbname ve velâyetnameler, gazavatnameler, bunların benzerleri de konabilir, konmalı... Şöyle bir soruya geleceğim: Demin belirlemeye çalıştığım birikim, Ahmed Midhat'ın, ilkinin 1870'te yayınladığı «**Letaif-i Rivayat**» hikâyeler dizisini ne ölçüde etkilemiş, belirlemiştir sizce?

— Hiç etkilememiştir... belirlememiştir. «**Letaif-i Rivayat**» doğrudan doğruya bir adaptasyondur.

— Fakat...

— Evet... belirlememiştir.

— Şimdi, şöyle denemez mi?... Gerçekte, bir nedensellik ve belirleme var, fakat Ahmet Midhat bunun bilincinde değildi... Ne dersiniz?

— Evet, böyle de denebilir. Ben yüksek öğrenimimi Türkoloji'de yapmıştım. Üçüncü sınıf tezim «**Türkçede Hikâye**» konuluydu ve daha çok da Tanzimat dönemine yönelik bir çalışmaydı. Mezuniyet tezim ise, «**Tanzimatta Dil Hareketleri**» konuluydu... Kısacası, sorunuza geliyorum: Aslında Ahmed Midhat «**Letaif-i Rivayat**»ı yazdığı dönemde, bu eski nesir

mirasından pek yararlanacak durumda değildi... Ayrıca, sizin sorunuz açısından da bir bilince sahip değildi sanıyorum.

— Ama denir ki, kişinin -burada yazarın- yaşadığı dönem konusunda bilinçli olmaması, geçmiş'in ve o an'ın onu belirlemediğini göstermez...

— Ahmed Midhat'ta ben doğrudan doğruya fransız etkisi görüyorum...

— ... «**Letâif**»te zaten çeviri hikâyeler de var... sorun o değil ki...

— Tamam... Ahmed Midhat bilinçli bile olsaydı, dili yetersizdi, dil bağları kopuktu.

— Peki, daha sonraki yazarlarımızda, Ahmed Midhat'ı nitel olarak aşmış hikâyeci ve romancılarımızda, o eski nesir kaynaklarının etkisi nasıl işlemiştir?... desem...

— Meselâ, hemen şey geliyor aklıma... Hüseyin Rahmi. Onda geçmiş hikâyenin izlerini bulurum... Mahalle karısı -bir deyim- ağzı denen, yer yer akıcı ve üslûp tadı kazanan unsur... Sonra...

— Yetişi de etkili olmuş, derler... Kendisi, dinlediği dadı masallarından hayli şeyler aldığını söyler bir yerde, Halid Ziya da...

— Sonra, evet! O masalların, o halk hikâyelerinin dışında, hemen «**Seyahatname**» siyle Evliya Çelebi geliyor aklıma... Büyük! Ve Nasreddin Hoca... Şimdi, bir şey daha söyleyeceğim...

— Eski nesir üstüne mi, yoksa sizin çağdaşlarımızla mı ilgili?

— Biz, 1930'lardan sonra ortaklaşa bir Anadolu anlatımı aramışızdır.

— Hattâ, yazarları bölgeliyorlardı filan... A, şurayı anlattı... B, burayı, C ise orayı anlatıyor, diyerek... Ama bu değil...

— O değildi söyleyeceğim... Demin eksik bıraktığım bir şey var: Evliya Çelebi'nin eski baskısı, on kocaman cilt tek tek elimden geçmişti... Ve hep derim ki, eğer o çağda Osmanlılarda roman olsaydı, Evliya Çelebi bizim Cervantes'imizdi... Ne güçlü bir anlatım yeteneğidir o!

— Yeni baskısında kırpımlar var galiba...

— Sanırım, yer yer kısaltılmış.

— Evliya Çelebi'nin anlatımından söz ediyordunuz...

— Evet. Meselâ, şu eşkiya Haydaroğlu'nun yakalanışını bir anlatması vardır... Enfes! Aklımda kaldığı kadarıyla şöyleydi: Celâli eşkiyası Haydaroğlu yakalanmıştır. Sadrazamın huzuruna getirilir.. (Adeta bir Nazım Hikmet yapısı vardır burada.)

Der ki vezir,

«Bunca orduyu bozdun

Sancağı berbad eyledin

Ya çaldığın mal ü menal

Nerelerde medfundur?

«Bunun cevabı
Ahirette ola Sultanım
Bir çıkası canım için
Bunca ibadullahı
Ele veremem.
«Ya senin encamın n'ola?
«Gün akşamlıdır sultanım
Dün doğdum
Bugün ölürüm
Çabuk işini gör!»

Kuşkusuz, çok yetenekli bir anlatıcıdır Evliya Çelebi'miz.

— Bu konuda birkaç yazımız da var...

— Var. Evet... Evliya Çelebi üzerinde hayli çalıştım. Bir seçmeler kitabı çıkarılmasını önermişim Türk Dil Kurumunda. Fakülteden arkadaşım rahmetli Prof. Ahmet Ateş uğraşacaktı. Benden, seçmeleri yapmamı istedi. Oturdum İzmir Kütüphanesine, «*Seyahatname*»nin eski basını taradım. Bölümler seçip not alarak Ahmet Ateş'e yolladım. Ama o sırada ölüm çaldı kapısını Ahmet Ateş'in. Olmadı. Kopyesiz çalışmışım, o notlarım şimdi bende de yok... İşte böyle, olmadı.

— Nasreddin Hoca, demiştiniz?...

— Şimdi geliyorum. Temeller seçme konusunda, gelinecek bir yerdir değil mi? Yıllarca önce, bir yerde ya konuştuk, ya yazdık, demişti ki Aziz Nesin, «şimdi edebiyatımızın mizah olarak kökeni konusunda, bakıyorum, Hüseyin Rahmi geliyor aklıma»... O çok yakın bir dönem tabii... Aziz de bilir ama, «köken aramada, bana kalırsa tâ Evliya Çelebi'ye, Nasreddin Hoca'ya varabilmeli» demiştim... Sonraları Aziz, Nasreddin Hoca ile uğraşmış, güzel bir inceleme hazırlamıştı. Ben de «Nasreddin Hoca Fıkraları» adlı kitapçığımda Hoca ve Evliya Çelebi'ye değindim.

— Aziz Nesin'inki, «Papirüs» te yayınlanan mı?

— Evet... Orada yayınladı, galiba.

— Peki, meddah hikâyelerine de değinir misiniz kendi açınızdan?

— Evet, anlatayım... Osmanlı orta sınıfının eğlencesiydi meddah... 1001 Gece'den bu yana. Türkoloji'de hocamız, rahmetli Fuad Köprülü idi... Anlatırdı; halk, kahve halkı iddiaya girermiş hikâyenin sonucu hakkında, sanki spor toto!

— Konu üstünde en geniş inceleme sayılan iki yazısı da «Türkiyat Mecmuası»nda çıkmış.

— Biliyorum... Meddahlık etkiliymiş hakikaten. Halk içinde bir eğlence fonksiyonu taşıyormuş... Hayata karışmış.

- Son döneme kadar, Türkiye'nin birçok yerinde sürüyormuş etkisi. Sözceliği, Doğu Anadolu'dan Posoflu Müdamî hemen akla geliyor. Turgut Uyar onu dinlediğini anlatmıştı.
- Ben de çok iyi hatırlarım, bir kış günü, babam beni meddaha götürmüştü. Söke'de bir kahvede.. Bayağı, eski mi eski usul bir meddahtı, elinde değnek, omuzunda mendil. Bir hikâye anlatmıştı. Konu aklımda değil ama.
- Evet... Yani, toplumsal değişimin hızlanması ve eski dönemden daha değişik maddî şartlar içinde bir şehirleşme, halk hikâyelerinin basılı hale gelmesi, matbaa vb. meddahlığı öldürdü galiba.
- Öyle. İmparatorluk şartları da var bu arada. Çeşitli halklardan oluşan Osmanlı imparatorluğunun şartları...
- Etnik ayrılıklar ve benzeri durumlar. bir «kendiliğinden mizah» bile getiriyor değil mi?
- Doğru... Gene de sınıfsal bir eğlence işte... Orta sınıf eğlencesi.
- Sonuçla, ne diyeceksiniz geleneksel nesir kaynaklarımız hakkında?
- Yararlı. Kullanmayı bilmeli.

«ÜÇ KEMALLER»

- Gene bu yaklaşımın devamı bir soruya geçmek istiyorum... Hikâye ve romanımızda «Üç Kemaller» diye anılan, ama Kemal'likleri dışında fazlaca ortak noktalar taşımayan üç yazarımız için, yukarıda irdelemeyi denediğimiz nesir mirası ne ölçüde etkili olmuştur? Bu yazarlarımız, yer yer bir Osmanlı halklar birikiminin saf ürünleri olan geleneksel nesir kaynaklarından hangi ölçülerde yararlanmış, hangi oranlarda başarılı olmuşlardır dersiniz?
- İlk bakışta akla gelen, çoğunlukla yapay kalan Kemal Tahir ve folklor öğelerini değerlendiren Yaşar Kemal oluyor...
- Kemal Tahir niye yapay kalıyor?
- Dinlediklerini yazıyor hep... bir de derlediklerini.
- Geleneksel anlatımdan yararlanma konusunda mı?
- Hayır, yazdıkları... Yoksa, bir anlatıcı olarak hayli başarılıdır.
- Şimdi, «yazar yazdığını yaşamış olmalıdır» savına geçmiş olacağız ama... Bu sorun bir zamanlar çok tartışılıyordu, artık çözüldü sanırım. Birçok büyük yazar, yazıp da başarılı olduklarını yaşamamış olabiliyorlar... Çoğunlukla.
- Tabii, e da var... Tarihî roman var.
- Siz de yazdınız... Konuşmamızda «Kalpaklılar - Doludizgin» ikilisine dokunacağız son bölümde...

— O romanlarda belgelere dayandım. Hattâ Düzce'den mektup almıştım, o yıllarda birini asmışlarmış o civarda ünlü bir çınara... Bir yerde okumuştum. Tasvir etmiştim... Mektubu yazan diyor ki: «Efendim. Düzce'ye ne zaman gelip de o çınarın altında kahve içtiniz »... Tabî, ne Düzce'yi görmüştüm, ne de o çınarı.

— Gerçekten, kimi yazarlar böyle mektuplarla karşılaşıyorlar... Yi-ne «Üç Kemaller»e dönebilir miyiz?

— Evet... Kemal Tahir'le ilgili bir şey söylemiştim... Aşırı bir yerdeydi o. Şimdi, bu söylediklerimin yanlış anlaşılmasını hiç istemem, bir yazar olarak elden geldiğince nesnel bir açıdan konuşuyorum: Yaşar Kemal'de çıkış olarak folklor malzemesine yaslanan anlatım, şiirsellik denemeleri, derken son romanı «**Demirciler Çarşısı Cinayeti**»nde gereksiz ayrıntılara, çoğaltma bölümlere yol açtı.

— Onun, doğrudan geleneğe bağlı çalışmalara da yöneldiği oluyor?

— Evet... Şimdi, Orhan Kemal benim roman anlayışıma en yakın olanıdır... Yetenek ve yazarlık yoğunluğu bambaşkaydı onda. Vakitsiz öldü.

— Açı değişiyor... Daha yaratacağı birçok eser vardı, diyorsunuz...

Tasarlayıp da yazamadığı eser var mı sizin bildiğiniz? Şu, 93 Harbi..

— Haa... O, evet!

— 93 Harbi sırasında Balkanlardan Türkiye'ye göç eden bir aile üstüne bir ırmak-roman tasarlıyordu.

— Biliyorum... Yazamadı işte.

— Peki, ben de bu yönde bir görüşümü söyleyebilir miyim?... Kişisel bir gözlem ama, sizin düşüncenizi almak isterdim: Genel olarak yazarlarda, özel olarak da romancılarda (yazılan eserler açısından) akla uygun bir aşama görülür, yazılanlar sırayla dizilince, aralarında kendiliğinden mantıklı bir bağ kurulur, adeta ilk yazılanlar sonrakileri gerektirmiştir. Aslında Kemal Tahir'de, sözü edilen bağlantı görülüyor da (Yaşar Kemal için yargı erken olur), Orhan Kemal'de pek yok... Orhan Kemal'in gelişiminde, eserlerin yazılış-yayınlanış sırasına bakılırsa sanki ters basamaklar var... Görüşümü somutlaştırayım: «Murtaza»nın «Müfettişler Müfettişi»nden, «Bereketli Topraklar Üzerinde»nin «Hanımın Çiftliği»nden, «Suçlu»nun «Arkadaş Işıkları»ndan önce yazılması, Orhan Kemal'in son yazdıkları içinde «Bir Filiz Vardı», «Sokaklardan Bir Kız», «Yalançı Dünya» gibi benzekli, koştur romanların bulunması, nasıl açıklanabilir?

— Sanatçının geçim koşullarıyla açıklanabilir bence... Ayrıca, Orhan Kemal Adana'dan İstanbul'a gelip yerleşince yeni ortamına uyarlanma

dönemi geçirmişti; eski çevresindeki işçi toplulukları, ırgatlar, İstanbul'a gelince kenar mahalle küçük insanlarına dönüştü... Bir de, deminki söylediğimiz, acı ama gerçek bu. Geçimi kalemine bağlıydı Orhan Kemal'in. Gerçi Yaşar ile Kemal Tahir'de de aynı durum vardı, ama Orhan daha zor durumdaydı... Bir gün hikâye kitaplarımız üstüne konuşuyoruz, o sıralar Orhan da yeni bir hikâye kitabı çıkaracak... Dedim ki, «hikâye kitaplarına, yazdığım tüm hikâyeleri almak yerine, seçme yapsan... şimdiki durumda, bazı yazdıkların senin de hoşuna gitmiyordur, değil mi?»... Güldü, «Samim, bana kalsa öyle yaparım ama, hepsi para ediyor» dedi, «mecburum buna, hikâyeleri zaman eler»... İşte böyle.

— O zaman bir ayırım daha çıkıyor ortaya, kalemiyle geçinen sanatçı kimi eserlerinde sanatını, kimi eserlerinde kendiliğinden zenaatını geliştiriyor.

— Olabilir... Fakat gene de söylerim, Orhan Kemal çok çok iyi bir yazardı... Kemal Tahir yapmacığa düştü.

— Gerçek dışı şeyler mi yazdı?

— İttihatçıları tutuyordu meselâ... Türkiye Cumhuriyeti tarihini öyle değerlendirmek istedi.

— Bu «tutma»dan çok değerlendirme sanırım, yerin dibine batırıldığı bir anlayıştır ittihatçılık çoğu zaman... Yapmacıklık sorununda, başkaca söyleyecekleriniz var mı?

— Bir katilin hikâyesi meselâ, «Kelleci Memet»... Çok güzel tespit etmiş... İyi dillendirmiş, ama nakil... Bir yazar, dinlediğini, kendini kolay anlatır. Tarihsel roman da böyle... Yazar için en önde gelen yetenek, gözlemciliktir.

— Bütün yazdıkları öyle mi? Sözgelisi, «Esir Şehir» ikilisinde zamansal bir kaydırma ile otobiyografik öğeler bulunduğu biliniyor... Yani, Kemal Tahir'in yaşadığını yazması da söz konusu, ayırım yapmıyor...

— En beğendiğim romanı da «Esir Şehir» ikilisidir. Bu roman, dediklerime uyuyor yukardaki.

— Kemal Tahir'in çoğu romanı, kendi tarihsel zamanından çıkıp gündelik önem de kazanıyor, sözgelimi adını ettiğimiz ikili ve onun bir tür devamı olan, bir eleştirmecinin sizin «İzmir'in İçinde» ile benzerlik, tema yakınlığı bulduğu «Yol Ayrımı»... Sözü sizin romanlarınıza getireceğim; «Kalpaklılar-Doludizgin» ikilisiyle, son yazdığımız «İzmir'in İçinde»nin bağlantılarını, kendi açınızdan nasıl koyarsınız? Bir dizi kurma söz konusu mu?

CUMHURİYET DÖNEMİ - «İZMİR'İN İÇİNDE»

— Şöyle bir durum var: «Kalpaklılar-Doludizgin»den «İzmir'in İçinde»-ye gelen toplumsal çizgi içinde, son roman bir «düğüm noktası»nı içerir... Bu, aslında, 1919'lardan 1923'e, oradan Mustafa Kemal'in hastalandığı 1933'e gelen dönem ile 1933-1950 döneminin ve sonraki 1950 - 1960 döneminin de ulaştığı düğüm noktasıdır... Evet, bir içten hesaplaşma da görülüyor son çizgide...

— Belirttiğiniz tarihlemeye nasıl bir ölçü kullanıyorsunuz?

— 1919 ile 1923 arası malûm, Ulusal Kurtuluş Savaşı, sonraki dönem, Atatürk'ün devrimci ilkeler koyma dönemi; 1933-1950 arası Atatürk ilkelerinin İnönü tarafından uygulandığı dönem, o dönemin aksaklıklarından Atatürk'ü sorumlu tutmaya kalkıyorlar...

— Meselâ?

— Atatürk niye sosyalist değildi? Niye olmadı? diyorlar... Sonra bir profesör var, hep yanlış şeyler söylüyor... Yanlış.

— Niye?

— Bir kere, sosyalizm bir kadro sorunudur... Atatürk tekti. Kadrolar yetiştirecek zaman da bulamadı. Dünyanın politik şartları da var...

— Mustafa Kemal Atatürk'ün 1921 ile 1923 arasında iktisadî görüşleri arasında değişmeler olduğu söylenebilir mi? 1921'de «bizi yutmak isteyen emperyalizme, bizi sömürmek isteyen kapitalizme karşıyız» diyor, sonra İzmir'de İktisat Kongresinde hem kapitalist gelişme ilkeleri koyuyor, hem de dış sermayeye açılıyor, denir. Siz ne dersiniz?

— Gündelik politik şartları düşünmek gerekir. 1921'de durum bambaşkaydı. Mecliste «Şarka! Şarka!» diye bağırıyordu vekiller. Bir denge sorunu. O çağda Türkiye'de sosyalist bir yönetimi ne İngiltere ne Rusya isterdi... Aslında bu, koşullara uygun bir gelişimdir. Atatürk kısa zaman içinde yapabileceklerini yaptı, Şapka devrimi... Harf devrimi... Tekkelerin kapatılması... Atatürk yalnız adamdı. Ayrıca Atatürk'ün iktisat politikası, İzmir İktisat Kongresinin kararları olmamıştır... Devletçilik olmuştur.

— Peki, son romanınız için bir soru daha soracağım... Eleştirmenlerin ilgisini çeken bir roman oldu «İzmir'in İçinde». Sizce, roman üstüne yazılan yazılar içinde yanlış şeyler var mı? Ayrıca, eleştirmenlerin ilgisini çekmeyen yönleri var mı romanın, sizce önemli olan?

— Evet... Sayın Fethi Naci'nin yazdıkları üstünde durmak isterim. Fet-

hi Naci kişilerimi karıştırdığımı söylüyor: Romanın 37. ve 201. sayfalarında, Hamdi Bey denecekken Hidayet Bey dendiğini belirtiyor... Durum şöyle: Fethi Naci, romanın «Cumhuriyet»te yayınlanan biçimine bakarsa böylesi hatalar bulamayacaktır, çünkü o nüsha elden geçmiş nüshaydı ve yukarda belirtilen hata onda yoktur. Romanın yayımcısı bir doğru nüshayı kaybedince, öbür kopyeyi acele yollamam gerekti, bu arada makinede temiz edilirken yapılan Hamdi-Hidayet karışıklığı da gözden kaçmış... Kısacası, kişileri birbirine karıştırmam diye bir şey söz konusu değil. Sonra... Evet, bir de Fethi Naci'nin durup dururken çok «iktisadi» bir eleştiriye girdiğini söyleyebilirim bir yerde: Daire alımsatımı üstüne kısa bir bölümden -üstelik bu konuşmada gündelik olmanın sığlığı yansıtılır-, benim ekonomik olayları değerlendiremediğimi çıkarmış. Söz konusu olan, günlük bir konuşmadır, malî, iktisadi inceleme değil... Sözüün gelişiyse, orada Emre'ye bambaşka şeyler de söylenir, durum esasta pek değişmezdi. Bunların dışında, eleştirileri olumlu karşıladım. Kimisinin kişiliğine değinmelerine, karşılık verecek değilim. Söz konusu romanımdır. Benden konuşulacaksa, ayrıca konuşulmalıdır. 27 Mayıs öncesi tüm halkın düşüncelerinden ben sorumlu olamam: bir romancı olarak sadece gözlemciydim. Demek istediklerim romanın tümündedir. Ayrıntılarda değil...

— Bir de Hilmi Yavuz'un eleştirisi var... O yazıyı kısaca özetlemek gerekirse, romanınızda bürokrat ideolojinin statik, kapitalist gelişimin dinamik durumu konusundaki ikilik yansıtılıyor... Hilmi Yavuz, bu arada Kemal Tahir'in «Yol Ayrımı»nı da, «İzmir'in İçinde» ile birlikte anarak, Türk romanında bürokrasi ile hesaplaşmayı anlatmaya çalışıyordu. Böyle bir yaklaşım için siz ne dersiniz?

— Denebilir. Ben Kemal Tahir'in kitabını o sıralar daha okumamıştım, bu açıdan bir benzerlik için, o kitabı yeniden okumam gerekiyor. Fakat olabilir, bir değerlendirme yolu bu... Bürokrasiyle hesaplaşma sorunu derken amaçlanan ne ama ...

— Şimdi, 1919'dan beri belli şartlar içinde bir toplumsal gelişimin içindeydi bürokrasi, ona müdahale ettiğinde iyice ortaya çıkan bir sonuçla, toplumsal gidişi «üstten biçimlemeye» çalışan ideolojik yapısı bürokrati dramatik bir noktaya getirip bırakıyordu... «Yol Ayrımı»nda bu nokta, Serbest Fırka kargaşalığıyla somutlanır ve bir özeleştiriyse vurgulanır... Hilmi Yavuz'dan değil de bu söylediklerim, o yazıdaki hava belki böyle... Sonra değişmemekte direnen Albay Tınaztepe'den söz ediyor Yavuz, birer burjuva olarak ayrımlarıyla Hamdi- Hidayet Koryüreklerden söz ediyor...

— Evet, okudum...

— Bence önemli bir savı da şu: Ne sizde ne de Kemal Tahir'de de-
min andığımız ikiliğin tespitini yeterli saymıyor, asıl toplumsal di-
namik olan emekçi sınıfa değinmediğinizi ileri sürüyor...

— Romanın doğrudan konusu bu değil ki, ayrıca «İzmir'in İçinde» be-
nim tek eserim de değil...

— Peki, «İzmir'in İçinde» romanınız için okurlara ayrıca söylemek
istediğiniz bir şey var mı?

— Tutum olarak tümüyle belgelere ve hayata dayanan bir romandır...
Petrol politikası, o petrol mühendisinin başına gelenler, İzmir'in eski ve
yeni ticaret hayatı... Sonra Hacı Hasan Paşa, büyük dayım... Annean-
nemin anlattıkları var, o dönemi yaşamış. Albay Tınaztepe de hayatta
benzeri olan tiplerden, onu çizerken bir akraba generalden (teyzemin
kocası) ve anılarından yararlandım... Sonra, kişisel görüşler. Enver
Paşanın Sarıkamış'ta harcadıklarıyla Menderes'in Kore'de harcadıkları
meselesi... Kısaca anlatılmaz bir oluşum. Evet...

— Üstünde çalışmakta olduğunuz yeni eserlerinizi tür ve adlarıyla
belirtir misiniz?

— Yazacağım hikâyeler var, bir roman tasarımı var, bir oyun da zihnimi
kurcalamakta. Son hikâyelerim «Alandaki Delikanlı» adıyla yayımlana-
cak. Tasarladıklarımın adlarını henüz düşünmedim. Yazarken gelir.

— Başkaca söyleyeceğiniz var mı?

— Selâm!

TÜSİAY YEDİNCİ SANAT

OCAK 1974 SAYISI ÇIKTI

- ★ TÜRK SİNEMASI SORUŞTURMASI DEVAM EDİYOR
- ★ Y. GÜNEY VE «UMUT» ÜSTÜNE
- ★ NİJAT ÖZÖN / ELLİ YILIN TÜRK SİNEMASI
- ★ TÜRK SİNEMASINDA YABANCI UYARLAMALAR
- ★ SİNEMADA GANGSTER FİLMLERİ
- ★ «2001» ÜSTÜNE 3 AYRI ELEŞTİRİ

Sayısı 5, yıllık abonesi 50 TL.

P. K. 654 Beyoğlu - İstanbul

Kitaplardan... Gazetelerden... Dergilerden...

Geçen sayıda duyurduğumuz bu bölümde, genellikle kısa kitap-tanıtma yazıları, değerlendirmeler yer alacak. Yaşayan edebiyatın ilgi çekici yazlarına, olumlu, olumsuz niteliklerine bakışlar, değerlendirmeler, genellikle edebiyatın gündelik meselelerine, genel meselelerin dergi, gazete ve kitaplardaki yansımalarına yönelecek. Son yıllarda genel bir yayılma içindeki edebiyatın, türlü alanlardaki (sözgeşi, basın, TRT, açikoturumlar, konferanslar vb.ndeki) durumu da okura iletilecek, iletilmeye çalışılacak. Kısacası, edebiyatın uzak-yakın ilgi kurduğu her alana, yine edebiyat, sağlıklı bir edebiyat açısından yaklaşılacak. «Dergilerden... Kitaplardan... Gazetelerden...» bölümü de, derginin tümü gibi, okurlara açık.

Türkiye'de kısa hikâye nasıl gelişir?

Yansına dergisinin 371. sayısında (s. 371), «önemli» diye nitelenen «birkaç açıklama» var; aynen şöyle bir bölümü: «Dergi hacminin dikkate alınması ve Türkiye'de kısa hikâye'nin gelişmesi için, özellikle hikâyelerin kısa ya da kısaya yakın olması zorunludur. Bunu ölçü olarak, Yansına dergisinde, en fazla dört sayfayı geçmemesi olarak düşünebiliriz.»

Doğrusu Yansına'nın kısa hikâyeyi geliştirmek için gösterdiği çabayı kutlamamak elde değil! Buna karşılık bir düşünce de, ancak yukarıya alınan cümledeki gibi anlatılabilir zaten. Bizim kısa hikâyenin gelişmesi üstüne önerimiz, onu daha da kısaltarak 3, 2, hattâ 1 sayfaya indirmek olamaz! Bu durumda hem gelişme daha çabuk olur, hem de adı geçen dergi Ahmet Mithat'ın «Korkunmaz»-ına iyice dönüp böyle dil sürçmelerinden kurtulur!

Batılılaşma mı? Batılasmı mı?

Son zamanlarda kimi çevrelerde tartışılıyor bu terimler... Hangisinin daha doğru olduğu irdeleniyor. Korkunmaz, Batılasmı terimi daha doğru; «olmazsa zorlama» eylemlerinin adı olmak açısından Batılasmı, daha kesin bir olumsuzluğa içeriyor. Batılılaşma da bireysel bir

yan var: Tevfik Fikretlerin Yeni Zelanda'ya göç edip memleketten kurtulma tavrı olsun, Paris'e yerleşip «salt sanatçı» olma tavrı olsun hep birer Batılılaşma... Ama Batılılaşma başka. Ondan yalnız kendini değil memleketini de batılı, «Batı» yapma, sanatı Batı yapma, Doğu'yu Batı yapma tavrı dışlaşıyor. Zor!

Yoksa Salâh Bîrsel yıllarca sonra Yeni Ortam'da (21 Kasım) niye şöyle desin?... «Biz sadece gerçek sanatı arıyor, Batı'nın ardından koşmak değil, Batı'nın kendisi olmak istiyorduk.»

Türkiye Yazarlar Sendikası kuruyor

Örgütlenmeleri neredeyse 100 yılı bulan dizgiciler ve basın, basım işçilerinden sonra yazarlar da sendikalaşmaya gidiyor. Bu, kuşkusuz olumlu bir atılım...

26 Kasım'da Tekstil Sendikasında toplanan yazarlar, sendikanın tüzük taslağını tartıştılar. İlk toplantılarda bulunan kimi yazarların, tüzük tartışması ve oylamasına nedense gelmedikleri görüldü. Tüzük taslağının üçüncü maddesinde

«Bu sendika sermaye emek çelişkisinde sermayeye karşı disiplinli bir güç olmak ve emeğin örgütlenmesi ihtiyacından doğmuştur» deniyor.

Toplantının ilginç yönlerinden biri, geçici başkan Aziz Nesin'in «bu oylamanın sorumluluğunu ben taşıyamam» demesiydi... Gereğesi de şuydu Aziz Nesin'in: «Bu oylama birçok şeyi belirleyecek. Bu yüzden, oylamaya katılan herkesin «yazar» niteliğinde olması gerekir: Ben şu anda bulunan arkadaşların tümünde bu niteliği göremiyorum.»

Hazırlıklar sırasında demek ki aynı şeyleri düşünmemişti Aziz Nesin. Kendisine, yazarlığın «sübjektif» bir durum olmadığı, «objektif» ölçününse yazıp yayımlama, yayımlanma olduğu söylendi... Aziz Nesin «Taşra gazetelerinde düzeysiz şiir ve hikâye yazar kişileri de yazar mı sayacağız?» dedi bu defa. Oysa, oradaki toplulukta, belirtilen nitelikte «yazar» olmadığı gibi, Anadolu'da yerel yayım organlarında yazan ve yaptığı işin bilincine sahip kişilerin, Babıalîce tanınmamış olsalar da girişimimizde bulunmaları özlenirdi.

Bu toplantı sonucunda, sendikanın «Kurucu Kurul-u» seçildi. Sendika hazırlıklarını, olumlu eylemleriyle bilinen Tekstil İşçileri Sendikası Merkezinde toplaşması, yazarın işçideki «bir şeyler» öğrenmesi bakımından anlamlı. Söz konusu toplantıyla ilgili bir haber veren Yeni Ortam'da (30 Kasım) sendikanın adı «Teksif» diye belirtiliyor yanlışlıkla! Bilindiği gibi Teksif, Tekstil'in karşı olduğu, sarı nitelikli bir sendika. Yazarlar sendikasının kuruluş hazırlıkları yapılan Tekstil'in yayım organında, Teksif'in Çukurova'da çevirdiği dolaplar gençlerde anlatılmıştı (Tekstil, sayı 74).

Amerikalılar Sait Faik'i de şereflendiriyor!

Önce Yeni Ortam verdi haberi, ondan beş gün sonra da Cumhuriyet tekrarladı (27 Kasım): «Sait Faik'in hikâyeleri Amerika'da yayımlanacak.»

California Berkeley Üniversitesinde antropoloji öğrenimi yapan Bay Niko Maksimyadis, Türkiye'nin bir bütün olarak köy ve kent görünümünü Amerikalılara tanıtmak amacıyla Sait Faik'in hikâyelerinden seçmeler yapmış... Antropoloji profesörü Mr. James M.B. Keyser da hikâyelere açıklamalar (!) yazmış. (Antropolojinin hangi emperyalist amaçlarla tezgâhlamp kullanılan bir «bilim» olduğu biliniyor bugün.)

Yabancıların bizi bu «araç»lar yoluyla tanımalarına nedense hiç karşı çıkılmıyor. Herkeste bir çevrilme endişesi! Birkaç yıl önce, adı geçen türden bilimsel bir adam gelmişti Türkiye'ye... Dilimizden, özellikle de «köylü» diye nitelenen yazarlarımızdan Almanca'ya çevirileri vardı. Amacını şöyle açıklıyordu: «Türk işçilerinin mantalitesini anlamak ve bu mantaliteyle Alman toplumu arasındaki farkları kapatmak için ipuçları bulmak...» Wifrid

Brand's'tır adı. Bu konuda yazılan bir yazı, Akşam gazetesinde dizilmiş, basılmasından son anda cayılıvermişti.

Meseleyi artık «cici bir kızımız Amerika'nın bilmemne kolejini başarıyla bitirdi» biçimindeki haber anlayışından, bu utanç verici aşağılık duygusundan kurtarmak şart.

Üstelik şu çevirilerden çoğunun, o belli amaçlara hizmet için yapıldığı, ya da «gevirtildiği» bilinirken, Türkiyeli edebiyatçıların «işinmesi», kitap ve yazılarında «gevirtildiği» dilberi sayması, yabancıların kendisi hakkındaki görüşlerini reklam ve pazarlamada kullanması aşağılık duygusunu aşır Türkiye'li okura karşı işlenen bir suç haline geliyor.

Türkiye'deki yayın organları katılmaması artık be şaka.

The Guardian da boş durmuyor!

Bu arada The Guardian gazetesinde David Barchard da Türkiye'yi yandıracak şekilde bir tantna yazısı hazırlamış... «50. Yıl münaseletiyle», Komünist İğni haberi Yeni Ortam veriyor (30 Kasım). Füzûzan'ın gazeteye konmuş fotoğraflı altında şöyle bir yazı var: «The Guardian'da adından söz edilen beklenen Füzûzan!»

Le Monde Diplomatique'ten sonra The Guardian da da adı altında zanneden Füzûzan, bu konuda Yeni Ortam'a şöyle cevap veriyor:

«Olumludur elbet. Beni asıl duyulandırarak çoğunkiler kendi yarınlarından, kendi insanından gelen sesler. İki yıl aşkında bazı eğitim enstitülerinin tez çalışmalarına, yazdıklarını konu edinmeleri çok kıvançlandırdı beni.»

Füzûzan bu arada damdan düşer gibi bir emelime yapmak, kendimizi yazar olarak değil de vatandaş olarak sık sık gözden geçirmekte yarar olduğuna söylüyor.

Böyle bir ayırım, her babayığının harcı değil! Yazarılarla vatandaşlarımızı ayrı ayrı gözden geçirmek çok zor olsa gerek. Kolayı: İnsanın kendini bütünüyle gözden geçirmesi... Üstelik oto-reklamsızca.

Bu arada Barchard'ın, ya da haberi Türkte hazırlayan arkadaşım Nâzım Hikmet'in ölüm tarihinde yanlışlığı görülüyor: Bu tarih 1964 değil, 1963 olacak.

Al birini...

Begünün ortamında yazmak, her şeyden önce büyük sorumluluk gerektirmekte. «Ben yazdım, oldu» demelerden çok uzak olmak gerekiyor artık. Hele yeni imzalar, yazdıkları altına imzayı basarken uzun uzun düşünmeliler. Bu konuda kötü örnekler, iyilerinden daha fazla rastlanıyor son aylarda.

Yarına Doğru'nun ilk sayısında, derginin «sahibi ve sorumlusu» Tahir Abacı'nın «Arkadan Saldıranlar Baş Sıradadır» adlı yazısı, kötü örnekleri düşündürüyor. Abacı'nın amacı, kaypak küçükburjuva eğilimleri ve popülizmin arkadan saldırısını teşhir etmek, kısaca.

Fakat amaca ermek isterken, adını ettiği eğilimlerin yöntemleriyle çalıştığı görülüyor... Yazısı, «piyon, yeteneksiz, sarlatan, ucuz ve yavan, yaygara, muhasebe memuru, posa, kart tavuk, iğrenç, şirret» vb. ifadelerle dolu. Bunlarla da yetinmiyor, kendisine bizim memlekette kötü karşılanan bir laf eden, hani Nâzım'a eşit olup olmadığı aylardır tartışılan Hasan Hüseyin'e veryansın ediyor Hasan Hüseyin'in diliyle: «Kaldı ki, kimin homoseksüel olduğu, adamın evindeki karısına gücü yetmez, sonra da kalkıp kulamparabık taslar» sözüyle özetlenebilecek bir takım çirkin komplekslerden muztarip olduğu, o yazıdan açıkça anlaşılacaktır» diyor Abacı.

Şu polemikte kimin daha başarılı olduğu sorulsa, Hasan Hüseyin denebilir! İşte, sinirlendirmiş, çileden çıkartıp kaleme sürdüğü Abacı'yı!

Düzeysizliğe düzeysizlikle karşılık vermek, devrimci olduğunuzu ileri süren bir genç yazarın yöntemi olmamalı. Çok şey öğreniyor bu durumda.

Evet, Hasan Hüseyin bu söz basarak, deftek bir örneği daha var: Hasan Hüseyin'in

Soyut'ta (sayı 100) yayımlanan ve yeni adıyla Mehmet H. Doğan'ın geçmişini karıştıran yazısı, şu cevabı aldı... «...benim de sizin hakkınızda bildiklerim olduğunu unutmayın» (Yeni Dergi, III).

Edebiyatçılarımızın çoğunda rastlanan bu kişisel «sayıp dökmelerin» onların geldikleri sınıfın ahlâkıyla bir bağı olsa gerek. En objektif göründükleri yerde, bakıyorsunuz o halleri bile sübjektif nedenlere dayanıyor. Adetâ hesaplı kitaplı her şeyleri. Davranış ölçüleri de birbirleri olunca, sonuçla yukardaki «dalaşmalar» çıkıyor ortaya, eleştiri, inceleme, değinme yerine.

İğneyi taşa vurmak

«Çözümleyici bir yaklaşıma sahip olmayan birçok yoldaş, karmaşık meselelerin derinine inmek, onları tekrar tekrar incelemek istemezler. Ya mutlaka olumlu, ya da mutlaka olumsuz olan basit sonuçlara ulaşmaktan hoşlanırlar. (...) zekâlarına set çeken yükleri taşıdıkları için kafalarını kullanmayı reddederler.» diyor Mao.

Sanmayız ki Sâkıp Coşkun, zekâsına set çekecek ölçüde yüklü olsun. Bu arkadaş, okumadığı, bilmediği, ya da hiç anlamadığı, buna karşılık «herkes çatıyor, ben de çatarım» anlayışı içinde olduğunu sezdirenen konularda kalem koşturmadan önce, «öğrenmeliydi.» Kalıplığa kaçmamalıydı.

«Edebiyatımızda Küçükburjuva Eğilimler» başlıklı yazısında (Yarına Doğru, sayı 2), bu yüzden iğneyi taşa vuruyor.

S. Coşkun, Kemal Tahir ve onun diyalektik kuşkuculuğunu, egemen çevrelerce empoze edilen idealist tarih anlayışı ve ilericiğin yanlışlarını irdelleyen siyasal bakışını, Marksizmin ülkemiz şartlarına uygulanması üstüne yorumlarını geliştirmek isteyen yazarlardan söz ederken şöyle diyor: «İktisadî planda Asya Tipi Üretim Biçimini benimseyen, siyasî planda Batıcı-Kemalist tavrın karşısına Doğucu-Osmanlıcı tavrı çıkaran bu eğilim, batının bütün değerlerine karşı bir tavır almıştır. Batı; sınıflı, kapitalist toplumlardır, emperyalizm ve kozmopolit kültürü bu toplumlarda uç verdiği gibi, işçi sınıfı düşüncesi de bu toplumlarda uç vermiştir. Batıya karşı tavır alış, aynı zamanda işçi sınıfı düşüncesine karşı da tavır alışla bütünleşmektedir. Nitekim bu eğilimi benimseyen yazarlar eserlerini emperyalizmle devrimci sınıflar üzerine kurmaktadır, bu da söz konusu yazarları popülizmden gericiliğe doğru kayan bir çizgiye götürmektedir.»

Bütün yalmakât düşüncelerin ilk görünümü, inandırıcıdır. Bundan yararlanmak isteyip de Varlık ve benzeri dergilerin değinmecileri derekesine düşmemek, hüner isteyen bir iş. (Nitekim, S. Coşkun da o çevrelerle «bağlaşıklığını» ilerde anlatıyor.) O çevrelerin her ay söyleye söyleye aşındırdıkları «gericilik» suçlamasına da kapılmadan edememiş yazar.

Sözünü ettiği düşüncede neyin ne karşısına konulduğunu anlaması için, kendisine şu yazıları okuması önerilebilir: 1) Yeni Dergi'nin 105. sayısında yayımlanan «Kemal Tahir'le Konuşma»; 2) Konuya daha açık seçik yaklaşımları içeren Türkiye Defteri'nin 2. sayısı; 3) Bu sayımızın ilk sayfası; 4) Ve tabii, markist literatürü yeniden gözden geçirmek gerek.

Böylece, en azından ilki türlü mantık olduğu, bunlardan birinin hakikaten gerici olup basit çıkarımlara dayandığı, ötekininse yöntem olarak meselelerin derinine inip onları diyalektik açıdan tekrar tekrar inceleme yolunu benimsediği ortaya çıkar.

Batı'ya karşı olmak, marksizme de karşı olmaktır, demeye getiriyor Sâkıp Coşkun.

Geçen sayımızdaki «Marksizm, Ideoloji, Gerikalınmış İlericilik ve Bugünün Edebiyatı» adlı yazısında şunu özellikle belirtiyordu Hulki Aktunç: «Sıkışınca, (bu Batı Marks'i da yettiştiren Batıdır», diyerek kendini savunur, Batıya marksist açıdan karşı çıkmayı hâlâ anlamamıştır.»

Ama bu yazı, yarısalın devirler den çıkması üzerindeki düşünceleri değil... Yarısal ki, devrimci olarak çalışıp çalışılmaması hakkında S. Çoşkun da diğer gibi düşünür.

Batılılaşma meselelerinde, genelde ve başta olmak üzere, devrimci düşüncelerle çalışılmaması, onun ülkemizdeki ana güncellenmesinde bir engeldir. Bu, genelde devrimci düşünceler olarak düşünülürken varlık şartları tarih bilimi olarak, sosyal bilimler olarak, bilim biliminde birçok çökenlere, -bu, kitapta yok, bunu ne demek- ile karşılaşılır. Örneğin: basitçe anılan paragrafı da dikkatle okunularak öğrenilir. Tabii ki yarısalın değil tabii!

Şimdiye kadar yazın yarısal olarak çalışılmamasının da yanından, ülkemizin maddi şartlarını gözden hiç kaçırmadan, devrimci düşüncelerle, yeni bilimi edinmiş bir zekânın eşliğinde yeniden okunularak geliştirilmesi. Yarısal olarak çalışılmaması ablatıcı -yazı devrimciliğindedir, yani devrimci olarak çalışılmaması çalışılmamak değil... İdeolojik mucidi kesilir verir kişi, devrimci düşüncelerin dışından, hiç bir yarısal dikkatle düşünülmez.

Söz gelimi, Sıkıp Çoşkun gibi «çalışmaları nasıl çalışıldığı» der... (Aynı laf, General Franks, Hâler, Papadopoulos, General Gökçe ile çalışmaları da kullanılmıştır... Belki S. Çoşkun'un demek istediği, «sırtımparçılık, çalışılmaması» anlamına gelir. Üçüncüde görüldüğü gibi, bazı başka çalışmaları yapılmıyor. «Belli» diyecektir...)

Gene aynı hatalar, bizzat çalışmaya ve onun içinde sorunlara çalışarak çözümler vererek yol açar... Bu «sanat-la işçi sınıfı sanatı arasında «bağlılık» ama «der ki, Sıkıp Çoşkun gibi. (Bağlanmış bulunan, demektir bağlılık; bir şey yapmak amacıyla belirli bir amaçla ya da sözleşme ile bağlanmış bulunmak ise, bağlılıktır. Böyle bir bağlılık var mıdır? Diğer devrimci sanatçılar bu iddiaya ne der? Bu, yalnız Yarısal Doğru'nun düşüncesi midir?.. Uzar gider bu sorular.

Ama Türkiye Defteri'nin bu konudaki görüşü, eski ihanetlerden ders alarak «hayali», «devrimci» bu günlerin konusu «milli koalisyon»u anıştıran ortaklıklar konusunda temkinli olabilir. Bu, yalnız siyasal alanda da olsa, sanat plânında da olsa büyük sorumluluk gerektiren devrimci örgüt disiplini gerektirir.

Sıkıp Çoşkun «bağlılıklardan» yalnız biri konuşmaktadır? Ütekinin tavrı, o kanadın derinliği bir ay yansımıyor mu?

Bu konuda S. Çoşkun gibi sorumsuzca kalem oynatılırsa, kişinin kendini nasıl adlandırdığına bakılmaz artık... Yazıp çizip yeni bir şey söylememek, eskilerden de ders alınmaz. «Devrimci» «edebiyatçılığın» çukuruna düşürüverir... Bir devrimci için, genç bir yazar için de, «devrimci» «uzlaşmacı tortu kesimi»ne düşebilme, aydınların da özel bir yarısal olarak çalışılması «milli» olasıymış demek.

Bu konuda S. Çoşkun'un en uygun düşen söz, geçen sayımızda önyazıda anılan: «Soyut Marksizm» ile «Somut Marksizm» vardır. Somut Marksizmden kastı, milli bir biçim almış Marksizmdir. Aynı usta... Zekâdan bahsederken, «daima bilimsel düşünceler, her şeyi dikkatle düşünelim» diyen.

Sıkıp Çoşkun'un «devrimci» düşüncelerinin yanlına yıllardır papağan gibi düşüncelerden, yarısal olarak çalışılmaması, ve genç kuşakta zaman zaman görülen sapmaların yeni bir devrimci düşünceye, çalışmaya bu değinme kendisine yöneltilmeyecekti.

TÜSTAN

GELECEK SAYIDA: Hulki Aktunç geçen edebiyat yılının genel görünümünü inceliyor — «1973'le Hesaplaşma»; iki ünlü romancımızın ilginç konuşmaları — «Eşkiyalık üzerine»; Naci Çelik ve Taylan Altuğ 1973'ün roman dökümünü yapıyorlar — «1973: Çukurdaki Roman»; ayrıca «Hakkı Yenen Kitaplar» bölümü ve «Kitaplardan... Gazetelerden... Dergilerden...»

NOT: Dergimizin geçen sayısında elde olmayan nedenlerden ötürü bir iki dizgi ve düzelti yanlışı olmuştur; düzeltiriz:
Sayfa 11, alttan 8. satır «maktadır. Bu da pazar ekonomisine dayalı bir toplumsal yapının ortaya çıkardığı bir».
Sayfa 30, üstten 18.satır «Terakkiperver-mürteci, mutaassıp; İlerici-gerici, tutucu, terimleri de, «gerikalmış ile-»